

BOERENNATUUR

magazine

Hoe landbouw
natuur en landschap
versterkt

BOERENNATUUR

COLOFON

BoerenNatuur

Bemuurde Weerdsingel o.z. 12

3514 AN Utrecht

030-2769890

www.boeren Natuur.nl

Auteurs

Annemieke Dunnink; Dorien Jansen;
Willemien Geertsema; Lisa Deijl; Evelien Verbij;
Wouter Hakkeling; Carleen Weebers;
Wendy Batist; Rina Scharpert; Wiebke Wilting;
Froukje Boonstra; Wim Nieuwenhuizen;
Anita Pijpelink; Sabine Osaer; Sytse Terpstra;
Cees Witkamp; Lyda Dik; Judith Westerink;
Collectief Natuurrijk Limburg; Collectief Noord
West Overijssel; Collectief ANB Oost Brabant;
Collectief It Lege Midden; Collectief Veluwe;
Collectief Hoeksche Waard; ANV Hollands
Noorden; Agrarische Natuur Vereniging Oost
Groningen; Gebiedscollectief Noordoost-
Twente; Flevolands Agrarisch Collectief

Eindredactie

Nynke van Spiegel

Beeld

Kate Snow; Anne Zeegers; Wiebke Wilting;
Emily Rosalia; Annemieke Dunnink;
Harm Kossen; Wiebe Palstra; Jan Stronks;
Saskia Lelieveld; Mark Schuurman; Ellen Mul;
Otto de Vries; Hanneke de Boer; Jan Schouten;
Wilco van der Laan; Marcel van Kammen;
Jan Stronks; Tessa Hoogeveen; Wout de Jong;
anneke Sindram; Mark Kuiper; Agrarische Natuur
Drenthe; Flevolands Agrarisch Collectief;
José van Miltenburg; Inger Wilms; Hans Veurink;
Willemien Geertsema; Marcel Benschop;
Jurriën van Deijk; H. Hut; M. Doornbos;
David Kleijn; Henk van den Burg; ANOG;
Wouter Hakkeling; Rob Geerts; Jitze Peenstra;
Sytse Terpstra; Cees Witkamp; Hans Westrik

Foto's omslag

Inger Wilms; Rob Geerts; Wouter Hakkeling;
H. Hut; M. Doornbos; Marcel van Kammen;
Jurriën van Deijk; Flevolands Agrarisch
Collectief; Agrarische Natuur Oost Groningen

Vormgeving

Ocelot Ontwerp

Druk

Groenprint

Copyright BoerenNatuur 2021

**8 “Het succes van het ANLb
is nog groter dan we hoopten”**

**34 Het ANLb staat, maar er
is meer nodig**

Inhoud

Artikelen

OVERZICHT Waar zijn de collectieven te vinden?	4	WEIDEVOGELS De Skriezen fan Idzegea	52
VOORWOORD Bloeiende akkerranden en grutto's op het boerenland	5	KRUIDENRIJK GRASLAND Graslanden vol met bloemen en kruiden	54
INFOGRAPHIC ANLb-stelsel	6	ICT Inzicht en overzicht met een eigen SCAN-ICT	58
ANLB "Het succes van het ANLb is nog groter dan we hoopten"	8	VISIE	60
CULTUURLANDSCHAP De wilgen en heggen moeten terug in het landschap	14	COLLECTIEF "Dankzij 25 jaar ervaring en kennis worden we als serieuze partner gezien"	62
VELDMEDEWERKERS "Ik zeg altijd: informeren is enthousiasmeren"	16	GLB-PILOTS GLB-pilots laten zien: de landbouw kan groener	66
MELKVEEHOUDERIJ Velduilen, geelgorzen en duurzame koeien	23	EUROPESE COMMISSIE "We maken heel wat los met onze collectieve aanpak"	69
VEENWEIDE Hoe boeren deel van de oplossing zijn bij veenweideproblematiek	26	CULTUURLANDSCHAP Van kennis op papier naar kennis in het veld	70
COLUMN Anita Pijpelink	29	ORGANISATIE-ONTWIKKELING Het collectief van de toekomst	72
EVALUATIE Het ANLb staat, maar er is meer nodig	34		
AKKERBOUW Verhalen uit het veld	39	BoerenNatuur in beeld	
KORT COLLECTIEF NIEUWS	44	Doelsoorten in beeld	12/46/51/74
MONITORING Monitoring om te leren en te evalueren	48	Beheer in beeld	32/37
		Herbarium	21/25/43/65

Waar zijn de collectieven te vinden?

- 1 Collectief Groningen West
www.collectiefgroningenwest.nl
- 2 Collectief Midden-Groningen
www.collectiefmiddengroningen.nl
- 3 Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen
www.anog.nl
- 4 Agrarische Natuur Drenthe
www.agrarischenatuurdrenthe.nl
- 5 Agrarische Natuurvereniging 'Waddenvogels'
- 6 Agrarisch Collectief Waadrâne
www.waadrane.fr1
- 7 ANC Westergo
www.ancwestergo.nl
- 8 Collectief Súdwestkus
www.sudwestkust.nl
- 9 It Lege Midden
www.itlegemidden.nl
- 10 ELAN Zuidoost Friesland
www.elan-zofriesland.nl
- 11 Vereniging Noardlike Fryske Wâlden
www.noardlikefryskewalden.nl
- 12 Flevolands Agrarisch Collectief
www.flevolandsagrarischcollectief.nl
- 13 Collectief Noordwest-Overijssel
www.collectiefnoordwestoverijssel.nl
- 14 Collectief Midden Overijssel
www.collectiefmiddenoverijssel.nl
- 15 Gebiedscollectief Noordoost-Twente
www.gebiedscollectiefnot.nl
- 16 Vereniging Agrarisch Landschap Achterhoek
www.de-vala.nl
- 17 Collectief Rivierenland
www.collectiefrivierenland.nl
- 18 Collectief Veluwe
www.collectiefveluwe.nl
- 19 Agrarisch Collectief Noord-Holland Zuid
www.collectiefnhz.nl
- 20 Water, Land & Dijken
www.waterlandendijken.nl
- 21 ANV Hollands Noorden
www.anvhollandsnoorden.nl
- 22 De Lieuw
www.delieuw.nl

- 23 Collectief Utrecht Oost
www.collectiefutrechttoost.nl
- 24 Collectief Eemland
www.collectiefeemland.nl
- 25 Rijn Vecht en Venen
www.rijnvechtenvenen.nl
- 26 ANV Lopikerwaard
www.anvlopikerwaard.nl
- 27 Vereniging ANLB Rijn & Gouwe Wiericke
www.rijnengouwewiericke.nl
- 28 De Groene Klaver
www.degroeneklaver.nl
- 29 De Hollandse Venen
www.dehollandsevenen.nl
- 30 Weidehof Krimpenerwaard
www.weidehofkrimpenerwaard.nl
- 31 Collectief Alblasserwaard/Vijfheerenlanden
www.collectief-av.nl
- 32 Coöperatie Collectief Hoeksche Waard
www.cchw.eu
- 33 Collectief Zuid-Hollandse Eilanden
- 34 Agrarisch Collectief Midden-Delfland
www.bit.ly/collectiefmiddendelfland
- 35 ANB West-Brabant
www.anbbrabant.nl
- 36 ANB Oost-Brabant
www.anboostbrabant.nl
- 37 ANB Midden-Brabant
www.anbbrabant.nl
- 38 Poldernatuur Zeeland
www.poldernatuurzeeland.nl
- 39 Natuurrijk Limburg
www.natuurrijklimburg.nl
- 40 Collectief Deltaplan Landschap
www.collectiefdeltaplan.nl

Bloeiende akkerranden en grutto's op het boerenland

Voor u ligt het eerste BoerenNatuur magazine ter viering van ons 5-jarig bestaan. Hierin laten we zien waar we ons elke dag met hart en ziel voor inzetten: een landbouw die natuur en landschap versterkt. 'We' is de landelijke vereniging BoerenNatuur waarin veertig agrarische collectieven zijn verenigd. In die collectieven werken ruim elfduizend boeren en andere grondeigenaren, zo'n tweehonderd bestuurders en tweehonderd medewerkers en vele honderden vrijwilligers aan een landschap met kruidenrijk grasland, levende sloten en bloeiende akkerranden, een landschap waar je steeds luider weer de roep hoort van boerenlandvogels als de grutto en de veldleeuwierik.

Elk gebied is uniek in bodem, water, natuur, landschappen en in mensen. Daarom werken wij gebiedsgericht. De evaluatie van

het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) laat zien dat in gebieden waar boeren samenwerken, er een meerwaarde voor biodiversiteit en landschap ontstaat. Onze mensen kennen de boeren en het gebied waar ze voor werken en weten wat de boeren in dat gebied kunnen en willen doen om stappen te zetten naar een meer natuurinclusieve landbouw.

In dit magazine nemen we u mee in het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer van de 21e eeuw. We laten boeren, medewerkers van collectieven en betrokken overheden aan het woord om te laten zien wat dit beheer inhoudt, hoe er wordt gemonitord en hoe er wordt samengewerkt. Wat gebeurt er nu en wat betekent dat voor de landbouw van de toekomst in Nederland? Want één ding is zeker, die toekomst zal er anders uitzien dan nu.

willen we onze ervaring, kennis en kunde inzetten om bij te dragen aan de realisatie van de doelen van het NSP-GLB. We zijn onafhankelijk, in het hele land actief en beschikken over gebiedsspecifieke kennis over hoe boeren kunnen bijdragen aan biodiversiteit, landschap, water, bodem en klimaat. En tenslotte hebben we een groot netwerk opgebouwd, van zowel boeren als marktpartijen, overheden en andere gebiedspartners. We zijn ervan overtuigd dat we in samenwerking met gebiedspartners een toekomstbestendige landbouw kunnen realiseren die natuur en landschap versterkt.

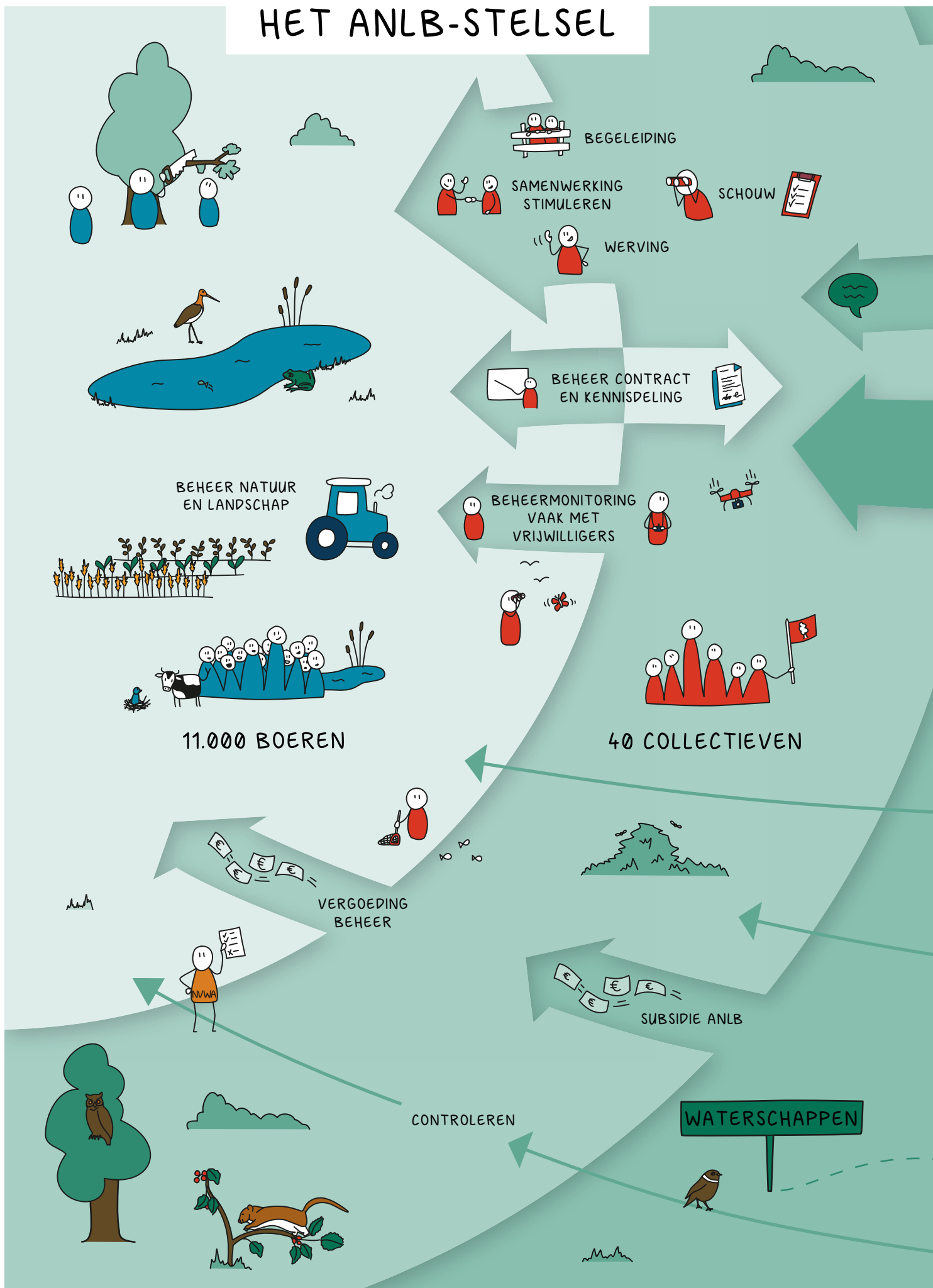
Graag bedanken we iedereen die enthousiast heeft meegewerkt om voor u dit magazine te maken en wensen we u veel lees- en kijkplezier met ons eerste BoerenNatuur magazine!

ALEX DATEMA – voorzitter BoerenNatuur
EVELIEN VERBIJ – directeur BoerenNatuur

Het 5-jarig jubileum is een mooi moment om een kijkje in onze keuken te geven en vooruit te kijken naar de komende vijf jaar. Want in het najaar van 2021 besluiten de Tweede Kamer en de Provinciale Staten over het Nationaal Strategisch Plan (NSP) waarin staat waar we als land in de volgende periode van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) op gaan inzetten. Als BoerenNatuur

HET ANLB-STELSEL

GEBIEDS-
AANVRAAG

DOELSOORTEN EN
WATERDOELEN

LEEFGEBIEDEN

HET GOEDE
GESPREK

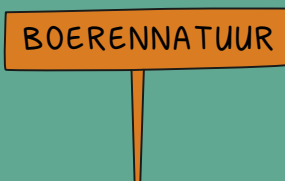
NATUUR-
BEHEERPLAN

BELANGENBEHARTIGING

BOERENNATUUR

DIENTVERLENING EN SCAN-ICT

KENNISDELING EN -ONTWIKKELING

PROVINCIES

NEDERLAND

EUROPA

BELEIDSMONITORING

LNV

VERANTWOORDING
AFLEGGEN

CONTROLLEREN

RVO

NVWA

CO-FINANCIERING
PROVINCIES

2E PIJLER GLB

Beeld: Anne Zeegers - www.plaatpraters.nl

“Het *succes* van het groter dan we hoopten”

ANLb is nog

Alex Datema (links) en
Aard Mulder (rechts).

Het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) bestaat vijf jaar. Er is sindsdien veel veranderd voor boeren en provincies. Een gesprek met twee betrokkenen van het eerste uur over de weg naar dat nieuwe ANLb en wat het Europese experiment ons tot nu toe heeft opgeleverd.

TEKST: Annemieke Dunnink

BEELD: Emily Rosalia

Aard Mulder, beleidsadviseur van het ministerie van LNV, en Alex Datema, voorzitter BoerenNatuur en melkveehouder, zijn vanaf het begin betrokken bij het bedenken, opstarten en doorontwikkelen van het ANLb. Sinds 2012 werken ze beiden aan het huidige Agrarisch Natuur- en Landbouwbeheer. In een gesprek kijken ze terug op de start, naar de huidige werking van het collectieve stelsel en waar het in de toekomst heen moet.

Datema: "Aard en ik spreken elkaar al sinds 2012 en altijd in het kader van het ANLb. We begrijpen elkaar goed, maar we zijn het zeker niet altijd met elkaar eens. We bellen elkaar makkelijk op om belangrijke punten over het ANLb of GLB te bespreken."

Mulder: "In de beginperiode van het ANLb hebben we elkaar goed leren kennen, we hebben veel gesproken over hoe we denken en waar we voor staan. Zo ontdek je ook hoe je elkaar kunt helpen. Onze uitdaging was om elkaar op de route naar onze bestemming te houden. Een systeem veranderen kost tijd, niet iedereen is meteen aan boord. We hebben af en toe een beetje geduwd en getrokken om uiteindelijk te komen waar we nu zijn: een collectief ANLb-stelsel waar boeren zich in kunnen vinden en waar je meer biodiversiteit mee kunt bereiken."

Het oude agrarische natuurbeheer was een versnipperd beleid. Het beheer werd per individuele boer uitgevoerd zonder samenhang met burens en het gebied. Afgesloten beheer moest zes jaar lang op precies hetzelfde perceel uitgevoerd worden, ongeacht of bijvoorbeeld de weidevogel naar het perceel ernaast was gegaan. Bij fouten kreeg je een boete. Het huidige ANLB geeft meer ruimte aan de boer en het gebied om samen met het collectief koers te bepalen. Zo spreek je het eigenaarschap aan van de boer, krijg je meer draagvlak voor het beheer en de maatregelen die de boer moet uitvoeren naar het ANLB."

Datema: "Per gebied zijn er sinds 2016 doelstellingen bepaald door de provincie, Friesland doet veel weidevogelbeheer, Noord-Brabant richt zich op het behoud van de akkervogels en Limburg werkt aan landschapsbehoud en het voortbestaan van de korenwolf. Activiteiten die je uitvoert zonder de koppeling met de doelstelling, werken niet. Boeren voeren in het huidige ANLB meer zwaardere beheermaatregelen uit."

EEN NIEUW SYSTEEM

Mulder: "In 2012 werd op Europees niveau gepraat over het agrarische natuurbeheer dat zowel in Europa als in Nederland niet werkte. Het was daarmee de ideale tijd om een nieuw beleid te ontwikkelen. De Nederlandse overheid heeft boeren gevraagd hoe zij het zouden willen doen. Daar hebben we de Brusselse wetgeving en de nationale overheidsvragen naast gelegd en zo zijn we een stelsel gaan bouwen waarvan wij dachten dat het kon werken. In 2012 hebben alle stakeholders (de boeren, boerenorganisaties, natuurorganisaties en de overheid) in designsessies de problemen op papier gezet. Vervolgens hebben we oplossingen bedacht en prototypes ontwikkeld om te testen. Dus in plaats van lange onderzoeken en rapporten schrijven, hebben we met de betrokken partijen toegewerkt naar drie pilots die meteen in de praktijk uitgevoerd konden worden. Terwijl de Europese Commissie met ons meedacht, hebben we toegewerkt naar een stelsel dat potentie had en natuurdoelen kon halen."

Datema: "Het was pittig om dit nieuwe stelsel te ontwikkelen. We waren maar met een kleine club van zo'n tien man. Dat het ons dan toch gelukt is, met allemaal verschillende mensen vanuit LNV, RVO, provincies en de landbouw, komt omdat we onze koers hebben vastgehouden ons niet uit elkaar hebben laten spelen, zelfs niet in moeilijke tijden."

Mulder: "We hadden vertrouwen in elkaar, we hadden er vertrouwen in dat we het juiste pad bewandelde en we hielpen elkaar als de spanningen hoog opliepen. Voor zo'n grote systeemverandering heb je elkaar echt nodig. Anders verandert er niets en val je snel terug in de oude gang van zaken."

Datema: "En het bleef spannend tot het eind. Pas met Kerst 2015 werd het stelsel goedgekeurd en op 1 januari 2016 moest het ANLB starten."

ECOLOGISCH EFFECT

Datema: "De makkelijkste manier om aan te tonen dat het ANLB werkt, is cijfers laten zien van het ecologische effect. Toch ligt het ingewikkelder. Bij het ANLB focussen we op doelsoorten zoals de grutto, grote gele kwikstaart, patrijs en Kievit. Dit zijn soorten die je langjarig moet monitoren voordat je iets kunt zeggen over het ecologische effect, langer dan de afgelopen zes jaar."

Mulder: "De Europese Commissie vroeg al na één jaar naar de effecten, de politiek is heel ongeduldig. Als overheid moeten we de ecologische effecten wel gaan laten zien, maar dat is nu nog te snel."

Datema: "Als we het ANLB breder hadden neergezet, en we niet alleen de focus op vogels hadden, maar bijvoorbeeld ook metingen hadden gedaan naar insecten in kruidenrijk grasland, houtsingels, vooraf en nu, wat zou dan het verschil zijn? Boeren die nu bloeiende akkerranden hebben, gebruiken minder gewasbescherming dan voor 2016 toen zij die akkerranden niet hadden, omdat er nu meer insecten zijn die als natuurlijke plaagbestrijding het gewas beschermen. We weten dat als we gebieden

“Het succes gaat ook de grens over”

inrichten voor vogels, dat veel doet voor de totale biodiversiteit. Maar het is allemaal niet gemeten.”

SUCCESVOLLE SAMENWERKING

Mulder: “Het succes van het ANLb is nog groter dan ik hoopte. Boeren zijn meer betrokken en met betrokkenheid boek je meer succes. Boeren en collectieven zijn veel meer gaan samenwerken, zowel met elkaar als met andere partijen zoals de waterschappen, Natuurmonumenten en de Vogelbescherming. De collectieven zijn de gesprekspartners in de regio geworden voor de provincie om natuurdoelen te halen. We hoopten tijdens het bedenken dat dit zou gebeuren, maar je weet nooit of het zo uitpakt in de praktijk. En je merkt dat de collectieven ook populair zijn in de Tweede Kamer. Dat is allemaal in vier à vijf jaar tijd gebeurd. Het succes gaat ook de grens over. Zoals Duitsland die het *Niederländische* systeem wil. Dat is mede dankzij Alex en onze Europese reizen. Alex is het gezicht geworden van boeren die wel willen veranderen. Dat is geen makkelijke positie.”

Datema: “Het was een coproductie, hoor. We hebben een stelsel ontwikkeld met boeren waar de overheid achter staat. Het hielp als ik eerst een presentatie gaf en Aard daarna het podium opkwam. De kracht zit erin dat we samen een visie uitdragen en tonen hoe uniek dit stelsel is.”

DE TOEKOMST

Datema: “De huidige ANLb-periode loopt tot en met 2021. Maar de Europese Commissie heeft de nieuwe periode van het Europese landbouwbeleid, het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB), nog niet helemaal rond, dus is de periode verlengd met twee jaar. In 2023 start de nieuwe periode met nieuwe regels. Het stelsel staat niet ter discussie, ondanks dat de resultaten nog niet te zien zijn. Er wordt alleen gekeken naar verbetering en verbreding, dus dat is heel goed. Mijn ideaal met betrekking tot het ANLb is doelverbreding: het stelsel werkt, dus zet het ook in voor de bodem, water en misschien zelfs tegen stikstof. Geef de collectieven meer vrijheid om het

beheer in te richten, zodat er meer gebruik gemaakt kan worden van de expertise van de collectieven. En ik zou graag in meer en in grotere gebieden ANLb zien. Als alles is goedgekeurd door de Europese Commissie gaat er vanaf 2023 gewerkt worden met eco-regelingen, de focus van het Europese gemeenschappelijk landbouwbeleid ligt op vergroening. De hectaretoeslag wordt verlaagd met twintig procent tot maximaal dertig procent. Het daardoor vrijkomende budget wordt weer ingezet voor de eco-regelingen. Bij eco-regelingen worden boeren betaald na uitgevoerde maatregelen die bijdragen aan de vergroening. Hierdoor wordt het aantal boeren dat zich kan richten op verduurzamen, substantieel groter. Niet alleen in de gebieden die door de provincie aangewezen zijn voor ANLb, maar ook daarbuiten. Zo kan heel Nederland vergroenen.”

Mulder: “Het is heel mooi om te zien dat de voorstellen die Phil Hogan (Europees commissaris met de portefeuille Landbouw en Plattelandsontwikkeling) heeft gedaan, zijn gebaseerd op ons stelsel. Hij bezocht Nederland om te kijken hoe we het hier doen en nu zijn een aantal denklijnen uit het nieuwe GLB gebaseerd op de manier hoe het ANLb is ingericht. Ook wordt gekeken hoe het collectieve stelsel, waarbij de boeren begeleid worden met ecologische kennis en maatregelen effectief uitgevoerd worden op de juiste plek, kan worden ingezet voor de eco-regelingen.”

Datema: “Want ook al doet één op de vijf boeren mee met ANLb, ze doen dat niet op elke centimeter van hun bedrijf. Op 6,5 procent van de agrarische grond wordt ANLb uitgevoerd. Dat moet meer worden en dat kan met de eco-regelingen. Dan kunnen we de landelijke trend van de teruggang van de grutto ombuigen naar een toename. Waar beheer goed wordt uitgevoerd, zie je ecologische effecten. Dat willen we in heel Nederland.” <<

In het ANLb creëren boeren en collectieven in het landschap het optimale habitat voor doelsoorten: ringmussen, hamsters en velduilen op akkers, de bekende weidevogels als de grutto, tureluur en kievit, boomkikkers in poelen en kamsalamanders in sloten.

Linksboven: Hazelmuis (*Harm Kossen*)

Linksonder: Steenuil (*Jan Stronks*)

Rechtsboven: Kievit jaagt kraai weg (*Wiebe Palstra*)

Rechtsonder: Gele kwikstaart (*Mark Schuurman*)

De wilgen en heggen

moeten terug in het landschap

Knotwilgen, poelen en heggen als afscheiding van agrarische grond zien we nauwelijks nog in Nederland, terwijl deze kleine landschapselementen veel voordelen hebben.

TEKST: Annemieke Dunnink
BEELD: Harm Kossen

Tweederde van het Nederlandse landschap bestaat uit weilanden en akkers. Tot de uitvinding van het prikkeldraad werden stukken grond afgescheiden door heggen, struiken en sloten. De sloten zijn er nog, maar veel van de kleine landschapselementen zoals elzen, knotwilgen, poelen, hoogstam fruitbomen, heggen en houtwallen zijn de afgelopen zestig jaar verdwenen. Het behoud van dit cultuurlandschap met daarin de kleinschalige landschapselementen is onderdeel van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).

Harm Kossen, gebiedscoördinator Natuurrijk Limburg (de provincie Limburg bestaat voor 25,5 procent uit cultuurlandschap): "Het cultuurlandschap is het Nederlandse landschap waarin je je thuis voelt. Een divers landschap waar je uren in kan wandelen en waar je om iedere boom een ander uitzicht waarneemt." Het grootste deel van Nederland is oorspronkelijk een coulisselandschap. Een landschap als een lappendeken, afgeschermd met van die oude landschapselementen. In de meidoorns, rozenbottels, hazelaars, lijsterbessen en elzen huizen verschillende diersoorten: veel insecten, als wilde bijen en zo'n dertig soorten broedvogels zoals de tuinfluiter, spotvogels,

geelgors, kneu. Ook gebruiken vleermuizen de landschapselementen om zich te oriënteren via hun sonar. Kleine zoogdieren maken er hun nesten.

Omdat deze kleine landschapselementen een overgangsgebied zijn tussen een bloeiende akkerrand en een bos of een afscheiding is tussen kruidenrijke graslanden, zijn het de ideale huisvestingsplekken voor veel diersoorten. Zij halen hun eten in het naastgelegen veld en zijn een gewasbeschermer, omdat ze bijvoorbeeld de wortelvlieg eten die op knolselderij leeft of op muizen jagen die de gewassen opeten.

*Harm Kossen, gebiedscoördinator
Natuurrijk Limburg*

IERSE STEENWALLEN

De waarde voor landschapselementen moet weer terugkomen zegt Kossen. Wat is er volgens hem nodig dit in ere te herstellen? Kossen: "Landschapselementen maken het landschap mooi en herbergen een hoge biodiversiteit. Alleen bepaald in Nederland niemand hoe het landschap eruit ziet. Overheden hebben deze verantwoordelijkheid losgelaten, waardoor het verdwijnt. Er is geen regie en dat is wel nodig."

Landschapselementen hebben (nog) geen duidelijke economische waarde voor de boer, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de toeristische sector. Mensen komen naar Limburg vanwege het idyllische landschap met de heuvels, heggen en boomgaarden. De elementen tellen niet meer mee als agrarische grond en gezien de dure grondprijs is het lucratiever om de bomen en struiken te verwijderen of langzaam te laten verdwijnen.

Dat kan ook anders. In Ierland is het beheer van steenwallen met bijbehorende bomenrij al heel lang contractueel vastgelegd. Ze zijn onderdeel van het boerenland en eigendom van de boer en krijgen hiervoor een vergoeding via een *Countryside Stewardship grant*. Kossen: "In Nederland zou ik contrac-

ten willen voor dertig jaar of nog meer. De investering voor de aanleg is groot. Dan moet je weten dat je opvolger ook nog een vergoeding krijgt om het te beheren."

Voor 2016 werden kleine landschapselementen ook onderhouden, maar sinds het huidige ANLb worden ze onderhouden en opnieuw aangelegd vanwege hun grote ecologische waarde. Kossen: "De landschapselementen zien eruit als natuur en men gaat ervan uit dat natuur zichzelf in stand houdt, maar knotwilgen die niet gesnoeid worden splijten en vallen uiteen, poelen die niet worden gedregd, groeien dicht en heggen groeien zover uit dat ze hun dekking verliezen. Daarom zit dit onderhoud in het ANLb."

De Vereniging van Cultuurlandschap (VNC) schrijft op hun website dat 'het cultuurlandschap met de kleine landschapselementen, de randen van de akkers en de weilanden bij elkaar zo'n 200.000 kilometer lang is: vijf keer de aarde rond'. Op die randen is plek voor houtwallen, sloten, heggen, singels en andere vormen van 'groen en blauw'. Kossen: "Ideaal zou zijn als je elk perceel omkadert en afwisselt met kleine landschapselementen, in welke vorm dan ook. Zoals struweelheggen, hoogstamboom-

gaarden, houthakbosjes en drinkpoelen. En zo een groot natuurnetwerk opzet met samenhang tussen agrarisch landschap en natuurgebieden. Al doe je een deel en breng je niet alles terug, dat doet al zoveel voor de biodiversiteit en voor het uitzicht."

Op enkele plekken in Nederland is over een groter oppervlak het oude coulisselandschap met verschillende elementen intact gebleven, zoals in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, waar boeren zelf besloten hun geliefde landschap te behouden. Door de nieuwe ammoniakemisieregels begin jaren '90 werd het voor de boeren in dit gebied ingewikkelder om hun bedrijf voort te zetten en de landschapselementen te behouden. De boeren verenigden zich en zochten oplossingen. Deze vonden ze in de bodem-plant-dier-kringloop, oftewel natuurinclusieve landbouw. De boeren waarderen de landschapselementen en samen onderhouden ze dit oude landschap. Meerdere collectieven zetten zich in om veel landschapselementen terug te brengen. Zij hebben de afgelopen jaren kilometers heggen en struiken opnieuw aangeplant in het agrarische landschap en daar moet nog veel meer bij, vinden zij. <<

"Ik zeg altijd:

*informeren is
enthousiasmeren"*

DRIE VELDMEDEWERKERS OVER HUN WERKZAAMHEDEN

Binnen het collectieve stelsel is de begeleiding van de boer belangrijk. Daarom hebben de meeste collectieven veldmedewerkers in dienst die samen met de boer kijken naar wat in dat gebied, op die boerderij het beste beheer is. Ontmoet veldmedewerkers Herman Vos, Marije Slijkhuis en Herman Lenes.

TEKST: Lisa Deijl

BEELD: Wiebke Wilting

Er komen best veel partijen kijken bij het collectieve ANLb. Denk aan de provincie die aangeeft waar je ANLb mag afsluiten, vrijwilligersgroepen die meehelpen met monitoren en natuurlijk de boeren die het beheer willen doen. Wat is jullie rol als veldmedewerker in dit geheel?

Herman Vos: "Ik ben de directe link tussen de boeren en het collectief. Ik sluit met boeren de contracten af, die door een onafhankelijke partij worden geschouwd, en bij graslanden in rust controleer ik of er gemaaid kan worden in verband met actief broedende vogels. Ik hou ook bij hoe het met de vogels gaat, bijvoorbeeld door tellingen te doen. De boeren in mijn gebied varen eigenlijk blind op mijn mening daarover. Verder begeleid ik vrijwilligers die meehelpen nesten te spotten en onderhoud ik contacten met de wildbeheereenheid in mijn gebied."

Marije Slijkhuis: "Bij ons worden de weidevogeltellingen gedaan door de vrijwilligersgroepen. In mijn gebied geeft de vrijwilligersgroep de bevindingen door aan mij, die ik dan meeneem naar het gesprek met de boer over wat hij aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer zou kunnen gaan uitvoeren."

Herman Lenes: "Bij ons is het weer een beetje anders. In Friesland heeft bijna elk dorp een vogelwacht, dat zijn onze vrijwilligers. Die vinden de nesten en doen alarmtellingen (hoeveel vogels van het nest afvliegen en alarm slaan). Op basis daarvan kunnen we het Bruto Territoriaal Succes (BTS) berekenen – dus hoeveel jongen er

groot worden. Ik ben het vaste aanspreekpunt voor de deelnemers in mijn werkgebied, zorg voor de contracten, optimalisatie van het beheer en voer samen met de overige gebiedspartijen de evaluatie uit."

Marije Slijkhuis: "Bij ons in het gebied doen we de schouw in duo's: een coördinator uit het gebied zelf en een uit een ander gebied. Dus ik ga met een collega op pad. Om tot een objectieve en eerlijke schouw te komen, doet degene uit het andere gebied dan de rapportage."

ANLb-contracten tussen een boer en een collectief worden afgesloten voor één tot zes jaar. In een contract staat omschreven wat voor beheer iemand gaat uitvoeren en hoe ze het moeten uitvoeren. Waar let je op bij het afsluiten van de contracten?

Marije Slijkhuis: "Ik begin door te bepalen of het boerenbedrijf in een door de provincie vastgesteld ANLb-gebied ligt en of ik daar dus überhaupt subsidie voor kan geven. Daarna bekijk ik de prioriteiten van het collectief en wat de mogelijkheden zijn in het gebied. En ik let op wie er voor mij staat. Ik merk dat jongere boeren veel meer bezig zijn met hoe ze hun bedrijf duurzaam kunnen inrichten. Daartegenover heb je het type boer dat vooral geïnteresseerd is in de vergoeding. Als collectief willen we het liefst deelnemers die intrinsiek gemotiveerd zijn en waar je goed mee kunt samenwerken. Dus als een boer alleen voor de vergoeding gaat, kan het zijn dat we niet gaan samenwerken. En andersom kijken we bij gemotiveerde boeren of ze meer ANLb kunnen uitvoeren op hun bedrijf: nog een perceel erbij als wintervoedselakker of een extra bloeiende akkerrand. Er zitten grote verschillen tussen deelnemers, dus ik benader ze allemaal anders."

Herman Lenes: "Het voordeel van het huidige systeem is dat het veel flexibeler is. Gedurende het broedseizoen kijken we bijvoorbeeld ook of er nog maaibeheer uitgesteld moet worden. Door veelvuldig contact met vrijwilligers weten we wat er in het veld gebeurt en

HERMAN VOS, VELDWERKER

Collectief: Hollands Noorden en Groningen West

Kernbeheer: Weidevogels en akkervogels

Betrokken: Sinds 2009

Weetje: Heeft het eieren zoeken van zijn grootvader geleerd.

daar spelen we zo goed mogelijk op in. Ook hebben we de mogelijkheid om bij boeren zonder contract gedurende het broedseizoen afspraken te maken voor het weidevogelbeheer. Voor inrichtingsmaatregelen zoals plasdras of waterpeilverhoging ga ik graag zelf het veld in om ter plekke te bekijken of het ecologisch en praktisch goed past."

Herman Vos: "Ikzelf kijk naar de potentie van een gebied. Kan het een vogelhabitat worden of was het vroeger al een habitat? Het kan ook nuttig zijn om nieuwe plekken te creëren. Zoals bij een boer die met zijn bedrijf naast een gebied van Staatsbosbeheer ligt. Toen ik daar voor het eerst kwam, zat er één scholekster en één kievit. De boer is plas-drassen gaan aanleggen en ontwikkelde kruidenrijk gras en nu, drie jaar later, zitten er vijftig broedparen van allerlei verschillende soorten. Wij kijken als

collectief goed naar waar natuurterreinen liggen en daar maken we een schil van agrarisch natuur- en landschapsbeheer omheen, zodat er grote stukken habitat ontstaan."

Boeren die meedoen aan ANLb, krijgen daarvoor een vergoeding, maar het is een vrijwillige keuze om mee te doen. Met een contract spreek je af dat een boer zich gaat inzetten voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Als de deelnemer het niet goed doet kan het contract beëindigd worden. Soms moet je dus wel eens een deelnemer bijsturen. Hoe is dat om te doen?

Herman Vos: "Ik ben in het voorjaar zes dagen per week in het veld, dus ik heb een goed beeld van de situatie. Ik maak foto's en filmpjes of neem een boer mee het veld in en laat zien wat er op zijn of haar land gebeurt. Meestal laten ze zich dan makkelijk

adviseren. Ik zeg altijd: informeren is enthousiasmeren."

Marije Slijkhuis: "De kracht van het systeem is dat de lijntjes met de deelnemers kort zijn. Op die manier is het heel makkelijk om bij te sturen."

Herman Lenes: "Ik ben het daarmee eens. Wij hebben WhatsApp-groepen waarin deelnemers en vrijwilligers foto's en video's delen. Dat werkt heel motiverend voor de deelnemers, omdat ze kunnen zien wat er bij de buurman gebeurt. Daarnaast moeten we sommige boeren ook educatie geven. Bijvoorbeeld uitleggen dat als hij of zij op de trekker zit en ziet een grutto voor zich ziet uitvliegen die alarmeert, dat er dan jonge vogels zitten. Anderen hoeft je dat niet uit te leggen, dat zijn echte weidevogelboeren."

MARIJE SLIJKHUIS, VELDCOÖRDINATOR

- Collectief:** Rivierenland
- Kernbeheer:** Landschapsbeheer, vogelsoorten en amfibieën
- Betrokken:** Vanaf 2015 bij het collectief, maar al tien jaar daarvoor bij de ANV
- Weetje:** Marije vindt patrijs de leukste doelsoort om voor aan de slag te gaan.

ANVs in mijn collectief zitten wel boeren. Dus iedereen heeft bij ons zijn of haar eigen expertise en wij kunnen elkaar goed om hulp vragen."

De collectieven begonnen in 2016 met ongeveer 4600 deelnemers in heel Nederland. Dat zijn er nu meer dan 11.000; het aantal hectare onder beheer is gegroeid van 75.000 naar meer dan 108.000. Wat merk je aan de boeren door de jaren heen wanneer het om ANLb gaat?

Herman Lenes: "Zowel de bereidheid om iets te doen als de kennis is toegenomen. Dat komt denk ik ook omdat de verwachtingen zijn toegenomen, bijvoorbeeld bij afnemers van de producten. Zij verwachten dat je iets doet voor de biodiversiteit. Dan wordt er als voorwaarde gesteld dat je voldoende kruidenrijk gras hebt om mee te mogen doen aan een melkstroom. Dat zorgt ervoor dat boeren er nu meer voor openstaan. In het begin ging het volgens mij echt om het geld."

Marije Slijkhuis: "Ik zie ook wel verschil door de opzet van het systeem. Bij de voorgangers van het ANLb hadden deelnemers rechtstreeks een contract met de overheid. Nu hebben we gebiedsplannen, dus wordt het beheer meer gericht afgesproken. Er is een samenwerking met een duidelijk doel. Daardoor wordt iedereen enthousiaster. Deelnemers hebben het gevoel dat ze ergens aan bijdragen en ergens bijhoren."

Herman Lenes: "De sociale controle is gevoelsmatig ook groter. Er komen vaker mensen op het erf om het over het beheer te hebben. Dat is heel anders dan een keer een papertje invullen en er dan nooit meer wat over horen. Ik denk dat het geld nu veel beter wordt besteed."

Marije Slijkhuis: "Ja, eigenlijk doen we nu veel meer maatwerk."

Herman Vos: "Ik zie ook dat de boeren elkaar motiveren. Bij het collectief Hollands Noorden reiken we de titelbordjes *Weide-vogelvriendelijke boer* uit, en ik proef bij mensen dat ze zich afvragen 'waarom ben ik het nou niet geworden?' Dan gaan ze een tandje bijzetten."

Marije Slijkhuis: "Als je bijeenkomsten hebt, zien boeren elkaar en zien ze jou als coördinator. Hier praat je bij met elkaar. Of wat ook leuk is, als een boer het goed doet, organiseren we een veldexcursie naar zijn of haar bedrijf. Dat motiveert enorm."

Herman Vos: "Wij zijn een keer met boeren uit Noord-Holland bij Hessel Agema gaan kijken in Friesland. Toen we terugkwamen wilde iedereen een plas-dras!"

Marije Slijkhuis: "Het is ook leuk om juist niet bij een koploper te gaan kijken, maar bij iemand die het nog niet zo goed weet. Dat motiveert andere mensen weer om toch eens wat uit te proberen."

Dit jaar is er een evaluatie van het ANLb-stelsel gepubliceerd. Daaruit bleek dat het stelsel goed functioneert, maar dat het nog te vroeg is vast te stellen wat het ecologisch effectief is. De resultaten van het ANLb hebben dus sociale en ecologische kanten. Wanneer ben jij tevreden met een resultaat?

Herman Lenes: "Als ik veel jonge vogels zie. Met je eigen ogen zien, zegt toch meer dan de cijfers."

Marije Slijkhuis: "Ik ben tevreden als ik in mijn gebied rondrijd en zie dat de maatregelen die ik heb afgesproken, werken. Als

Herman Vos: "We kennen alle deelnemers persoonlijk, maar dat betekent niet dat je dingen door de vingers gaat zien. Ik wil dat ze onze afspraken nakomen en dat waarderen ze ook wel weer. Maar met enthousiasmeren kom je het verst."

Herman Lenes: "Je moet wel sterk in je schoenen staan en kunnen overtuigen, maar aan de andere kant moet je ook een beetje kunnen meedenken met de boer, want hij of zij blijft baas op zijn eigen land. Het is voor mij een voordeel dat ik zelf melkveehouder ben. Ik zie bijvoorbeeld wanneer een stuk land mooi is om te beweiden waardoor ik aan kan raden om ergens anders op het bedrijf agrarisch natuur- en landschapsbeheer te doen."

Marije Slijkhuis: "Ik ben zelf geen boer. Ik heb een natuur- en landschapsachtergrond, maar tussen mijn collega's van de andere

HERMAN LENES, GEBIEDSCOÖRDINATOR**Collectief:** It Lege Midden**Kernbeheer:** Weidevogels, water en natte dooradering**Betrokken:** Sinds 2009, dus nog in het SNL stelsel**Weetje:** Herman is ook melkveehouder.

behulp van een *drone* een gruttonest in het lange gras ontdekt. Het was nog heel koud en ik stond onder enige tijdsdruk om snel weer naar de koeienstal te gaan, maar de vrijwilliger wees mij op de grutto op het nest. Hij heeft er een foto van genomen, dat was heel mooi."

Herman Vos: "Mijn mooiste waarneming was in een wintervoedselakker voor akker-vogels, tijdens een wintertelling. Ik zag daar in één oogopslag een sperwer vliegen, twee torenvalken bidden, een buizerd en een blauwe kiekendief kwamen heel laag over het perceel vliegen. En in de randen zaten honderden vinken, putters en veldleeuweriken. Toen voelde ik mij zo belachelijk rijk. Daar werd ik echt warm van."

De collectieven hebben in 2020 met elkaar een visie voor de toekomst vastgesteld. Daarin staat dat ze niet alleen boeren in ANLb-gebieden willen begeleiden, maar ook boeren daarbuiten, om zo te werken naar een natuurinclusieve landbouw in Nederland. Wat hopen jullie zelf dat je collectief bereikt in de volgende vijf jaar?

Marije Slijkhuis: "Ik hoop dat we nog meer maatwerk kunnen doen en dat we op de beste plekken beheer kunnen afsluiten voor onze doelsoorten met enthousiaste deelnemers. Ik hoop dat we met zijn allen ons enthousiasme kunnen vasthouden en er iets moois van maken."

Herman Lenes: "Ik hoop dat we de dalende trend van de weidevogelpopulaties kunnen ombuigen naar een stijgende trend."

Herman Vos: "Ik hoop hetzelfde, en daarbij ook dat we iedereen die grond heeft op een positieve manier bij agrarisch natuur- en landschapsbeheer kunnen betrekken. Iedere boer zou eigenlijk lid moeten zijn van een agrarische natuurvereniging. Ik hoop dat we daar naartoe kunnen werken." <<

de aantallen vogels omhoog gaan en als ik zie dat deelnemers ook enthousiast zijn."

Herman Vos: "Voor mij is dat wanneer ik zie dat de maatregelen werken zoals we ze bedacht hebben. En wanneer ik een goede samenwerking heb met alle partijen: de boeren, de Wild Beheer Eenheid, de TBOs. En natuurlijk wanneer we een goede Bruto Territoriaal Succes hebben, dat wil zeggen het aantal kuikens dat groot wordt."

Wat was je mooiste waarneming in het veld?

Marije Slijkhuis: "Ik moet denken aan een keer toen ik met onze ecooloog meeging om onze botanische graslanden te inventariseren. Ik heb toen veel mooie bloemrijke percelen gezien vol met insecten en veel geleerd over de kwaliteitsverbetering."

Herman Lenes: "Afgelopen voorjaar heb ik 's morgens vroeg bij ons in het land met

Herbarium

Herbarium Hoyer's Planten-Album uit 1903

Verspreid in dit magazine staan planten uit dit herbarium, een selectie van plantensoorten die al generaties lang kenmerkend zijn voor onze agrarische landschappen.

De bloeiende planten trekken insecten aan en daarmee staan ze aan de basis van de boeren natuur.

Akker-hoornbloem.
Cerastium arvense.

AKKERHOORNBLOEM

Anders dan de naam suggereert, is dit geen typische akkerplant, maar meer eentje van grazige plaatsen. Onder andere in rommelige hoekjes, bermen of slootkanten kan je hem door het hele land aantreffen. Bijen en zweefvliegen bestuiven deze plant

SPEENKRUID

Speenkruid houdt van de schaduw van bomen en struiken en komt daardoor veel voor in houtwallen en andere houtige landschapselementen. De bloemen van deze vroege voorjaars-bloeier geven veel nectar en stuifmeel, waar wilde bijen en zweefvliegen van profiteren.

Velduilen, geelgorzen en

DEZE VEEHOUDERS DOEN AAN NATUURINCLUSIEVE LANDBOUW

BoerenNatuur en de veertig agrarisch collectieven creëren de omstandigheden voor boeren om zo makkelijk en goed mogelijk het ANLb uit te kunnen voeren. Wat betekent dat in de praktijk op het boerenbedrijf?

TEKST: Annemieke Dunnink (BoerenNatuur), Rina Scharpert (VALA) en Wendy Batist (NFW)
BEELD: Wiebke Wilting

André Bomers heeft samen met vrouw Riek en zoon Peter een melkveehouderij in het Gelderse Groenlo dat in het gebied ligt van de Vereniging Agrarisch Landschap Achterhoek (VALA). Geert Broersma heeft samen met zijn vrouw Thea een melkveehouderij in het Friese Dâmwâld, bij vereniging Noardlike Fryske Wâlden (NFW).

Beide families voeren Agrarisch Natuur- en Landschapbeheer (ANLb) uit op hun bedrijf

duurzame koeien

en doen dat zo natuurinclusief mogelijk. Broersma: "Natuurinclusieve Landbouw voelt meer als een persoonlijke missie. De vraag is wat je zelf wilt doen voor je omgeving en voor de wereld."

Broersma beheert, al sinds hij het bedrijf in 1998 overnam, veertien kilometer aan elzensingels. Er was hard onderhoud nodig: grote delen zijn na de oorlog als brandhout gekapt en andere delen zijn nooit beheerd. Met behulp van het geld dat de gemeente en provincie beschikbaar stelden ter compensatie van de aanleg van de N356, is er geïnvesteerd in natuur en landschap. De elzensingels staan er mooi bij en er is nieuw leefgebied ontstaan. Broersma: "Er

vliegen hier nu veel vleermuizen rond, dat betekent dat het ook beter gaat met de insectenpopulatie."

André en en zoon Peter Bomers voeren een vrij divers ANLb uit. Ze hebben kruidenrijk en botanisch grasland, kruidenrijke akkerranden, een hoogstamboomgaard en beheren diverse bosjes en houtsingels. Ze houden rekening met de weidevogels, hebben een paar poelen en beperken het onderhoud van de sloten. André Bomers: "Tijdens de winterdagen zijn we druk met hout zagen en dit verwerken tot brandhout. Met dat hout verwarmen we -met een houtvergasser- onze twee woningen. We leven praktisch zelfvoorzienend."

In Groenlo ligt hun bedrijf in een mooi cultuurlandschap met licht glooiende weilanden en akkers en oude essen. Vroeger waren er veel meer elzensingels, maar die zijn in de jaren vijftig en zestig bijna allemaal weggekapt André Bomers: "Mijn vader hield van bosschages en liet er veel staan, waardoor we nog steeds meerdere kleine percelen hebben. Zonder houtsingels en met grotere percelen kunnen we sneller en efficiënter werken, maar we houden van de singels en kleinschaligheid." Bomers vult aan: "Dat het altijd maar groter en sneller moet, is niet van de laatste jaren, wij zijn daar lang geleden al vanaf gestapt."

André Bomers en
zoon Peter

Geert Broersma

MEST ALS UITDAGING

Voor Broersma ligt de basis van zijn bedrijf in een goede bodem: de basis van zijn kringloopsysteem voer – koe – mest. Dat systeem werkt als volgt: bij de teelt van kwalitatief goed ruwvoer wordt rekening gehouden met de biodiversiteit; de koeien die dit kruidenrijke gras opeten produceren de mest voor de bodem. Die mest is voor Broersma momenteel een uitdaging. Hoe produceer je namelijk mest zonder te veel stikstofemissies? Broersma wil graag een nieuwe stal bouwen met een vloersysteem voor mestscheiding. “Mest zonder urine en met stro houdt CO₂ en andere mineralen vast, dat geef je terug aan de bodem, wat goed is voor het bodemleven. Maar wat doet dat met de totale uitstoot van stikstof op mijn bedrijf? Door de grond beter te bedienen, kan ik het gebruik van kunstmest zo laag mogelijk houden. Met een nieuwe stal verwacht ik stappen te zetten in het reduceren van emissies in het totale bedrijfssysteem. Maar de inzichten over de stikstofemissies zijn nog niet helder, daarin zoek ik nog mijn weg.”

Bomers produceert voor FrieslandCampina's *On the way to PlanetProof* en krijgt twee cent extra per liter melk. Dat vormt samen met de onkostenvergoeding vanuit het

ANLb de inkomsten. Natuurbeheer is dus een onderdeel van het inkomen.

Meedoen aan *PlanetProof* was een bewuste keuze. Peter Bomers: “We willen een toekomstbestendig bedrijf. Dat betekent voor ons natuurinclusieve landbouw met sterke, duurzame koeien. Dat past bij wat FrieslandCampina wil en het staat ook hoog op de maatschappelijke agenda. Maar of iedereen er ook extra voor wil betalen, dat betwijfel ik.” André Bomers vult aan: “Het werkt motiverend als natuurinclusief boeren beloond wordt. Ik zie dat als waardering voor onze inspanningen voor natuur en landschap, boeren met grote percelen kunnen immers veel efficiënter werken.”

Broersma produceert voor de Albert Heijn. Hij moet voldoen aan duurzaamheidseisen zoals weidegang, deels kruidenrijk ingezaaid grasland, grasland dat niet is geploegd en bijvoeren met genetisch gemodificeerde organismen-vrij voer. Hij ziet graag dat de verandering komt vanuit vraag en aanbod zodat hij als boer kan aansluiten op de afzetmarkt. Broersma: “Dat werkt beter dan verplicht natuurinclusief moeten werken vanuit de overheid. En er zit een verdienmodel in natuurinclusieve landbouw. Met gezonde dieren heb je ook gezonde pro-

ducten.” De waarden als biodiversiteit, landschap, leefomgeving en milieu moeten worden beloond, en niet alleen efficiëntie met lage kosten en hoge productie. Broersma: “De kracht ligt bij de markt, de boer kijkt of hij of zij dat wil of kan leveren. De overheid geeft de randvoorwaarden mee.”

VELDUIL IN DE AKKERRAND

André Bomers: “Voor veel vogels en dieren is de combinatie van boerenland en natuur ideaal. Ik loop graag rond over de landerijen. In de kruidenrijke akkerrand zit veel leven, ik heb er onlangs nog een velduil gezien. Bij de doornstruiken zitten veel zangvogels, waaronder geelgorzen. Ook komen de patrijzen en de kwartel hier nog voor in die akkerranden. Van de kieviten en de wulpen zijn er minder, maar ze zijn er nog wel. Net als de hazen en de reeën in de luwte van de houtwallen. Daar geniet ik van.” Peter Bomers: “Als je natuurliefhebber bent, is het makkelijker om natuurbeheer op te pakken.”

“Ik vind het mooi dat ik mijn liefde voor de natuur door kan geven aan mijn kinderen en kleinkinderen zodat het ook na mij verder leeft,” besluit André. <<

Paardenbloem.
Taraxacum officinale.

PAARDENBLOEM

Paardenbloem is een van de meest voorkomende planten in graslanden. De diepe penwortel draagt bij aan een goede bodemstructuur. De plant zelf bevat stoffen die goed zijn voor de leverfunctie van koeien. Verschillende bestuivers bezoeken deze bloemen, zoals wilde bijen, zweefvliegen en hommels.

Madeliefje.
Bellis perennis.

MADELIEFJE

Madeliefjes vinden we door heel Nederland in graslanden, slootkanten en bermen. Hij bloeit bijna het hele jaar door, maar in hele droge en hete zomers doet hij het minder goed. Je vindt diverse bestuivers op het madeliefje, zoals wilde bijen, zweefvliegen en hommels.

Hoe boeren deel van de oplossing zijn bij veenweideproblematiek

Veenweidegebied in Nederland heeft zijn eigen problematiek en vraagt daarom om specifieke (klimaatneutrale) oplossingen. Boeren zijn daarbij een belangrijke schakel.

TEKST: Dorien Jansen & Annemieke Dunnink

BEELD: Annemieke Dunnink

 e provincies Friesland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Overijssel vormen samen het veenweidegebied van Nederland. In Loenen aan de Vecht, provincie Utrecht, woont Henk Jan Soede op zijn boerderij met melkvee. Samen met Carleen Weebers, strategisch adviseur bij BoerenNatuur, vertelt hij over de veenweideproblematiek en hoe de boeren in deze gebieden, de collectieven en BoerenNatuur hiermee omgaan.

Van die problematiek is er, zolang het veen nat blijft, niet zoveel te merken. Pas bij droogte komen de problemen letterlijk aan het oppervlak. Veel veenweidegebieden zijn jarenlang ontwaterd om de weilanden op het natte veen geschikt te maken voor koeien en tractoren. Zakt het grondwaterpeil, dan komt het veen droog te liggen. Hierbij komen bacteriën in contact met zuurstof en breken ze de oude

WIE ZIJN DE GEÏNTERVIEWDEN?

Henk Jan Soede:

Melkveehouder Loenen aan de Vecht
Voorzitter collectief Rijn Vecht & Venen
Penningmeester collectief Noord-Holland Zuid
Algemeen bestuurslid BoerenNatuur

Carleen Weebers:

Strategisch adviseur BoerenNatuur voor het
veenweidegebied, KPI's voor de kringlooplandbouw, LIFE-IP
All 4 Biodiversity, pilot voor de KPI's voor de akkerbouw,
BIMAG, OtWt PlanetProof en kenniskring weidevogels

plantenresten, waaruit het veen bestaat, af. Dit proces heet oxidatie en als gevolg hiervan klinkt het veen in en daalt de bodem. Dat zorgt voor schade aan gebouwen en infrastructuur en er komen broeikasgassen vrij; koolstofdioxide, methaan en lachgas.

Voor het gehele veenweidegebied in Nederland is in het klimaatakkoord afgesproken dat vanuit veenweide één megaton CO₂-equivalent (de eenheid waarmee broeikasgassen berekend wordt) aan reductie moet worden bereikt. Daarmee is het veenweidegebied gelieerd aan de klimaatopgave en dat maakt het een prioriteit voor de provincies om veenweide-strategieën op te stellen.

De waterschappen bepalen, na overleg met onder andere provincies, gemeentes en boeren, het waterpeil per peilvak; het wa-

terschap is verantwoordelijk voor de juiste hoeveelheid water voor natuur, landbouw en scheepvaart zodat het water niet te hoog, maar ook niet te laag staat. Nederland is verdeeld in allemaal afgebakende gebieden, zo kunnen de waterschappen het waterpeil heel precies en heel lokaal bepalen.

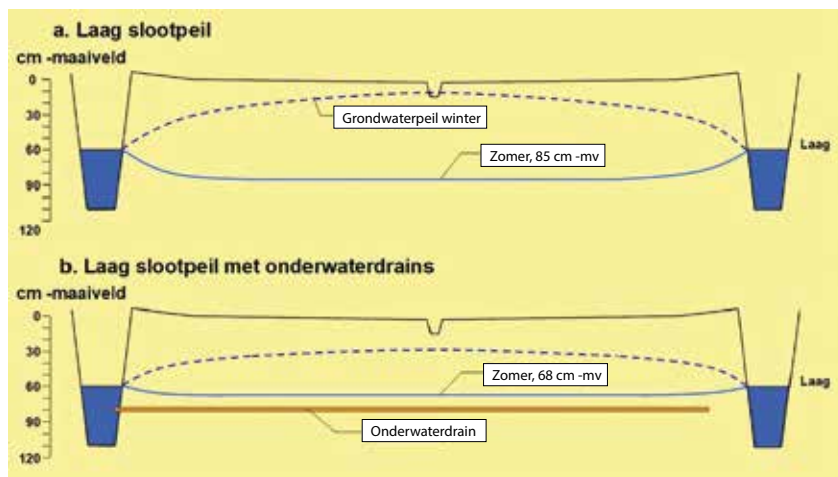
Soede: "Per polder zijn er meerdere peilvakken en zo kun je soms in een ander peilvak zitten dan de buurman. De dorpen met huizen die eventueel verzakken, zitten vaak in weer een ander waterpeilvak. Het is niet zo dat in het hele veenweidegebied de bodem even gelijk daalt of, omdat boeren een laag waterpeil willen, het naastgelegen dorp verzakt. Het is toch complexer dan dat."

MAATREGELEN TEGEN BODEMDALING

Er wordt getest en gemeten met het verhogen van het waterpeil om zo de CO₂-equi-

valent en bodemdaling te reduceren. Al meerdere jaren wordt gebruik gemaakt van zogeheten waterinfiltratiesystemen (WIS). Dat gebeurt door ondergrondse drainagebuizen aan te leggen. Soede: "Alleen het slootpeil, dus het waterpeil verhogen, gaat de oxidatie in het midden van een perceel vaak nog te beperkt tegen. De grondwaterstand in een perceel varieert binnen het perceel per plek en varieert ook in de zomer en winter."

Om dit overal, dag en nacht, zomer en winter, constant te krijgen, werkt het gebruik van de drukdrainage goed (zie afbeelding op pagina 30), maar dit is een kostbare ingreep en de subsidieaanvraag voor de aanleg is lastig. Drukdrainage vergt inzet van de boer om deze goed af te stellen op het seizoen en om gedurende het hele jaar het waterpeil op het hele perceel voldoende hoog te houden.

Bron afbeelding: Nationaal kennisprogramma bodemdaling.

GREPPELINFILTRATIE

Een tweede goedwerkende oplossing is greppelinfiltratie in combinatie met hoger waterpeil in de sloten. Dit is een eenvoudigere en goedkopere oplossing dan (druk) drainagebuizen. Greppels liggen van oudsher al overal in het veenweide gebied, om overtollig water mee af te voeren. Uit berekeningen blijkt dat greppelinfiltratie ook een effectieve manier is om het grondwaterpeil in een perceel te verhogen. En dat is ook goed voor de weidevogels, die houden van natte stukken in hun leefomgeving.

NATTE TEELTEN

Ook wordt er in een aantal gebieden door agrariërs geëxperimenteerd met natte teelten. Daarbij wordt de waterstand dermate verhoogd dat de bodem te nat wordt om koeien te laten grazen. Gras zou dan enkel vertrapt worden. In plaats daarvan gaan agrariërs lisdodde, azolla en veenmos telen, wat gebruikt wordt als bouw materiaal, veevoer of potgrond. Weebers: "Waarschijnlijk zijn er meerdere jaren aan subsidies nodig om er een gezond verdienmodel voor te ontwikkelen. Momenteel wordt onderzocht welke opbrengsten bereikt kunnen worden, wat de economische meerwaarde van het gewas is, hoe te oogsten en of deze gewassen het redden zonder bemesting. Dit laatste om uitstoot van weer het volgende, veel sterkere broeikasgas methaan te voorkomen."

KLEI-INSPOELING

Een vierde oplossing is klei-inspoeling. Soede woont zelf op klei, bovenop de

veengrond. Door deze kleilaag klinkt bij hem de grond minder in dan in veel veenweidegebieden waar die kleilaag ontbreekt. Bij deze mogelijk vierde oplossing wordt er een laagje klei uitgereden over het veen. Hierdoor is er door een chemisch proces minder kans op oxidatie: de klei zorgt ervoor dat er minder zuurstof bij het veen kan. Vooralsnog is met deze methode alleen geëxperimenteerd in een laboratorium, volgend jaar gaat hiermee waarschijnlijk getest worden op enkele percelen in het veld.

PILOTS EN PROGRAMMA'S

Al deze veenweiden-strategieën komen uit de veenweidegebieden die werken aan pilots en veenprogramma's. Er is een landelijke regiegroep met daaronder een werkgroep en vijf subwerkgroepen. De regiegroep bestaat uit vertegenwoordigers van waterschappen, LTO, LNV, de provincie, Milieufederatie en marktpartijen. In de werkgroepen zitten experts die de voorstellen maken en de regiegroep adviseren. Soede zit namens BoerenNatuur in de regiegroep. In de werkgroep en in twee subwerkgroepen is Weebers actief.

De regiegroep veenweide en de werkgroep hebben als doel om klimaatneutrale oplossingen te bieden voor veenweidegebied met boeren, waar koeien in de wei lopen, geen kerende groundbewerking wordt toegepast en geen maïs wordt verbouwd in veengebied. Een halvering van het aantal boeren of het aantal koeien is daarvoor niet nodig. Betrokken melkveehouders zijn juist deel van de oplossing voor het veenweide-

gebied door hun perceel open te houden en te onderhouden.

Een veelvoorkomend probleem wanneer boeren stoppen, is dat de grond verpacht wordt aan een boer die het perceel als extra land koopt voor onder meer zijn mestboekhouding. Deze boer kan zo aan de andere kant van het land wonen en zijn koeien lopen dan ook nooit op het perceel. Weebers: "De grond van stoppende boeren zou gebruikt moeten worden om andere boeren in het gebied de mogelijkheid te geven om te extensiveren." Soede: "Er is slimmere inzet nodig van grond, in de vorm van een groundbank of kavelruil voor lokale boeren."

"Er is een belangrijke rol voor de agrarische collectieven om de boeren mee te krijgen"

DE TOEKOMST

Weebers: "Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit zou meer geld moeten vrijmaken voor het ANLB en daarin pakketten moeten opnemen met een lange looptijd, liefst tot 25 jaar, die de vernatting beloont: niet een bonus gekoppeld aan de liters melk per melkveebedrijf, maar per hectare waarop vernattingsmaatregelen op veen worden toegepast." Soede: "Er is een belangrijke rol voor de agrarische collectieven om de boeren mee te krijgen. Met de ervaring van de collectieven kunnen ze boeren ontzorgen wat betreft regelgeving en subsidies en moeilijkheden waar boeren tegenaan lopen, helpen aanpakken." <<

Anita Pijpelink
gedeputeerde Provincie Zeeland

Een hoopvolle toekomst voor boer én natuur

Als je sommige media moet geloven, staan boeren en natuur af en toe lijnrecht tegenover elkaar. Aan de ene kant boeren op het Malieveld die demonstreren tegen weer strengere regels en aan de andere kant milieuorganisaties die een kleinere veestapel eisen. Een dialoog lijkt er nauwelijks te zijn. De praktijk rondom agrarisch natuurbeheer laat zien dat het ook anders kan. Al vijf jaar lang spant BoerenNatuur zich in voor meer natuurinclusieve landbouw en verbetering van de biodiversiteit in het agrarisch gebied. Mijn welgemeende complimenten en felicitaties daarvoor!

Elke vierkante meter grond in Nederland heeft een wettelijke bestemming, dus moeten we goed nadenken over de inrichting van de ruimte en zoeken naar combinaties van functies. Dat vereist een open houding en de wil om samen tot oplossingen te komen. Gelukkig tref ik die open houding op veel plekken aan - zeker bij agrarisch natuurbeheer. En dat is ook nodig, gezien de vele complexe opgaven om ons heen. Of het nu gaat om klimaatadaptatie, verminderen van stikstofdepositie of de energietransitie; al deze vraagstukken vereisen samenwerking en innovatief denken.

Een van die uitdagingen waarmee we te maken hebben, is herstel van de biodiversiteit. De komende jaren willen Rijk en provincie dit een extra impuls geven, bijvoorbeeld door versterkte inzet op afronding van het Natuurnetwerk Nederland en het stimuleren van natuurinclusieve landbouw. Door het nemen van specifieke maatregelen kunnen boeren een belangrijke bijdrage leveren aan de natuurdoelen die de overheid stelt. Ik merk dat in Zeeland veel boeren daarvoor openstaan; zij realiseren zich dat je alleen een gezond bedrijf kunt runnen wanneer je zuinig bent op je grond en de omgeving waarin je

actief bent. Boeren zien dat ze afhankelijk zijn van hun omgeving en nemen dus hun verantwoordelijkheid.

Zeeland telt ongeveer 330 landbouwers die een contract voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer hebben afgesloten met het collectief Poldernatuur Zeeland. Samen beheren zij zo'n 1.300 hectare landbouwgrond, met akkerranden, wintervoedselakkers, hagen en poelen. Ook zijn er agrariërs die met hun vee zorgen voor de begrazing van Zeeuwse natuurgebieden zoals het Verdrongen Land van Saeftinghe en de Yerseke Moer. Boer én natuur worden hier beter van. Een ander mooi voorbeeld is het PARTRIDGE project. Met dit initiatief zetten natuur en landbouw zich samen in om bedreigde akkervogels, zoals de patrijs, weer een kans te geven. En met succes. Ook in andere regio's vinden dergelijke natuurinclusieve landbouwprojecten plaats.

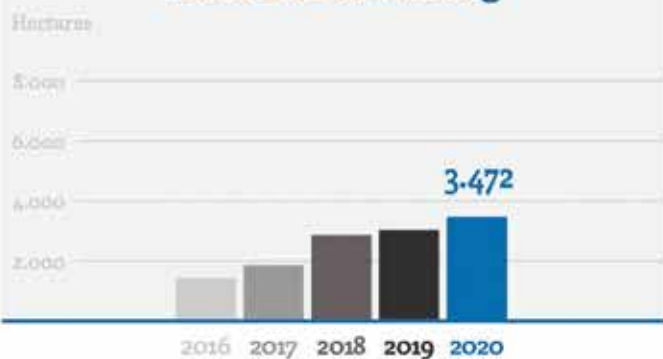
Deze initiatieven stemmen mij hoopvol voor de toekomst. Ik zie volop kansen om natuur en landbouw hand-in-hand te laten gaan. De laatste jaren zie ik een groeiend bewustzijn onder agrariërs ten aanzien van het belang van natuurlijke principes en kringlooplandbouw. Steeds vaker krijgt natuur een grotere rol op het boerenbedrijf. Het is heel fijn om te zien dat BoerenNatuur zich hier al vijf jaar voor inzet, samen met de veertig agrarische natuurcollectieven. Vanuit mijn rol en mijn betrokkenheid zet ik deze samenwerking graag voort. Op naar het volgende lustrum!

De Zeeuwse gedeputeerde Anita Pijpelink zet zich in voor de thema's cultuur, water en natuur. Daarnaast zijn klimaatadaptatie en stikstof belangrijke opgaven in haar portefeuille. Binnen de Bestuurlijke Advies Commissie Vitaal Platteland beheert zij het dossier Natuur.

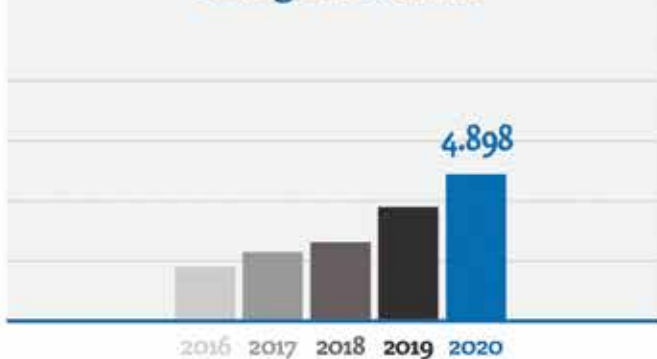
BoerenNatuur 2020

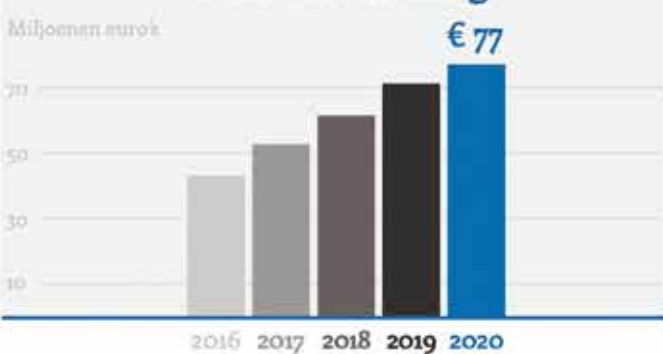
Natte dooradering

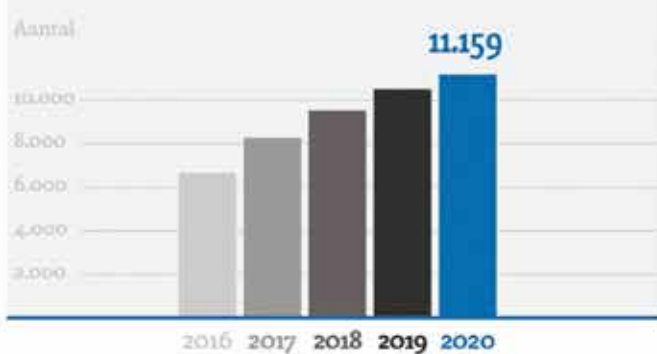
Categorie water

ANLb uitbetaling

ANLb deelnemers

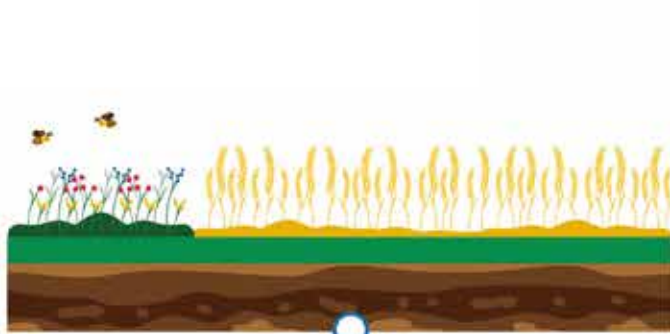
350

Aanwezigen bij BoerenNatuurdag

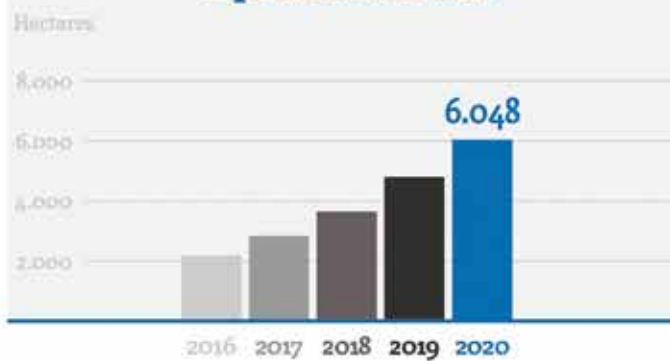

84

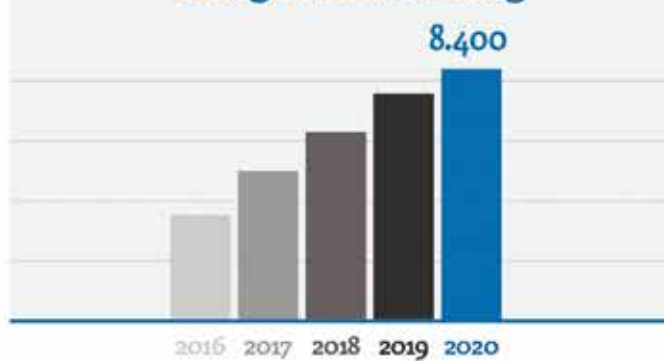
Bijeenkomsten

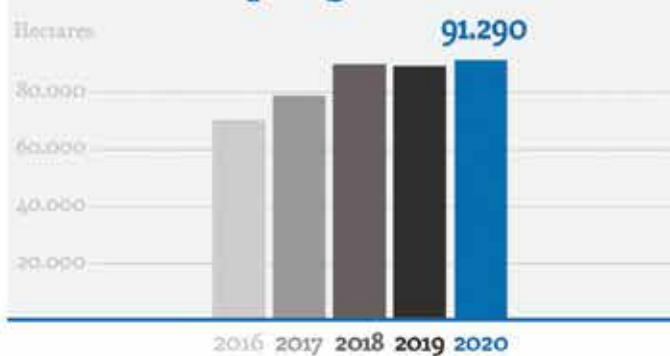
Open akkerland

Droge dooradering

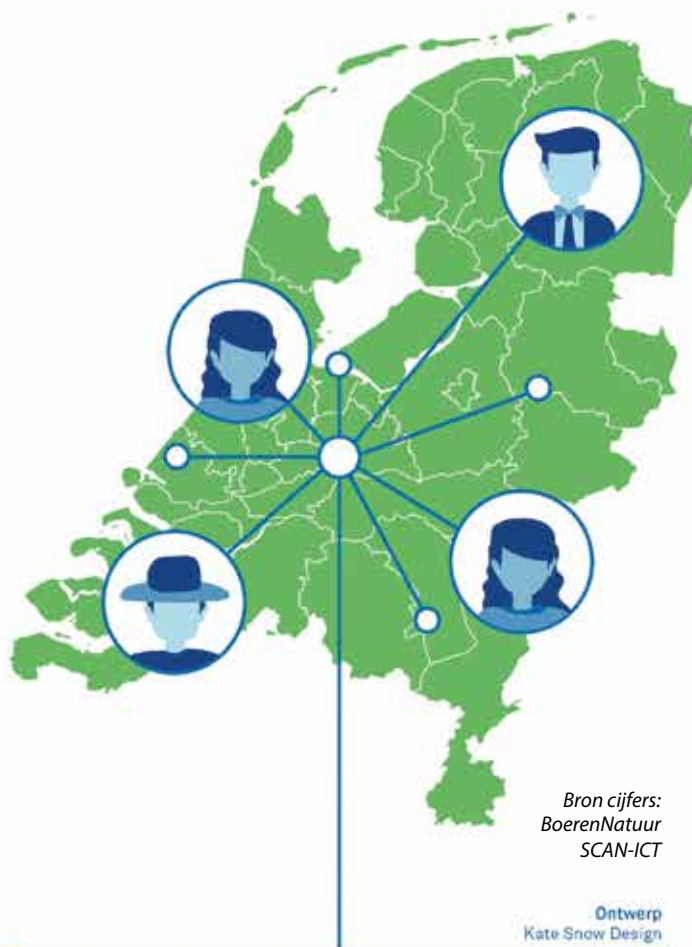

Open grasland

300

ICT-gebruikers

Bron cijfers:
BoerenNatuur
SCAN-ICT

Ontwerp
Kate Snow Design

40

Collectieven

ANLb wordt uitgevoerd door boeren binnen collectieven. Zij houden zich onder meer bezig met onderhoud aan houthakbosjes, sloten en poelen, het aanleggen van bufferzones, plas-drassen en vogelakkers.

Boven:

Inzaaien bufferstrook (*Agrarische Natuur Drenthe*)

Partridge Veld (*Willemien Geertsema*)

De eerste kamsalamander (*Harm Kossen*)

Midden:

Zonnepanelen bij plasdras gebied (*Annemieke Dunnink*)

Hakhoutbeheer (*Marcel van Kammen*)

Natuurvriendelijke oever in het veenweidegebied (*José van Miltenburg*)

Onder:

Natuurlijke oever (*Hans Veurink*)

Plasdras met kruidenrijk grasland (*Marcel Benschop*)

Nestbeschermen in het veld (*Annemieke Dunnink*)

Het ANLb staat, maar er is *meer nodig*

In april bracht de WUR een tussenevaluatie uit van ANLb-stelsel.

Inmiddels is deze ook aangeboden aan de Tweede Kamer.

Onderzoekers Froukje Boonstra en Wim Nieuwenhuizen zetten hun belangrijkste bevindingen op een rij.

In de aanloop naar de invoering van het ANLb-stelsel op 1 januari 2016 hadden de betrokkenen bij het agrarisch natuurbeheer wel enkele zorgen. Wat zou er bijvoorbeeld gebeuren met de Agrarische Natuurverenigingen (ANV's)? Zou het wel lukken om al die collectieven op tijd op te richten en werd de afstand tot de deelnemers niet te groot? In 2021 zijn die zorgen er niet meer: uit onze tussenevaluatie¹ van het ANLb blijkt dat het stelsel staat. De veertig collectieven hebben zich ontwikkeld tot een onmisbare schakel in de uitvoering van het ANLb en de verhouding tussen de collectieven en de ANV's is grotendeels uitgekristalliseerd. Veel collectieven werken nauw samen met de ANV's en in andere gevallen zijn de ANV's

opgegaan in het collectief. De collectieve aanpak heeft gezorgd voor meer betrokkenheid van boeren bij het beheer en heeft in vergelijking met het vorige stelsel de samenwerking tussen de ketenpartijen van het ANLb, zoals BoerenNatuur, RVO, provincies, waterschappen en LNV, verbeterd.

MEER FLEXIBILITEIT

We hebben de tussenevaluatie uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de twaalf provincies en hebben bij de uitvoering nauw samengewerkt met de ketenpartijen van het ANLb. Minister Schouten heeft het rapport inmiddels aangeboden aan de Tweede Kamer. Een belangrijk onderdeel van de evaluatie was een casestudy naar de

praktijk in drie gebieden: Drenthe, Westergo en de Krimpenerwaard. Wij spraken daar niet alleen met medewerkers en bestuurders van de collectieven over hun ervaringen, maar ook met deelnemers en andere gebiedspartijen zoals vrijwilligersorganisaties die tellingen uitvoeren, jagersverenigingen en terreinbeheerders en waterschappen en provincies.

De betrokkenen gaven aan dat het collectieve stelsel zorgt voor meer flexibiliteit om maatregelen aan te passen aan omstandigheden in het veld. Ook de ecologische condities voor het bereiken van de doelen van de *Vogel- en Habitatrichtlijn* en de *Kaderrichtlijn Water* zijn licht verbeterd sinds de invoering van het subsidiestelsel, wat

1. F.G. Boonstra, W. Nieuwenhuizen, T. Visser, T. Mattijssen, F.F. van der Zee, R.A. Smidt en N. Polman, 2020. Stelselvernieuwing in uitvoering; Tussenevaluatie van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 3066, <https://edepot.wur.nl/541699>

Mariëlle Oudenes-Graveland, gebiedscoördinator Krimpenerwaard

bijvoorbeeld blijkt uit een stijgende lijn in de ruimtelijke clustering van het beheer.

MINDER ADMINISTRATIE

De evaluatie laat ook zien waar verbeteringen nodig zijn. Zo kan er binnen het stelsel winst worden geboekt door een betere samenwerking tussen collectieven en terreinbeheerders, denk bijvoorbeeld aan het opstellen van een gezamenlijk beheerplan voor een gebied. Ook administratieve regels kunnen eenvoudiger, zoals de administratie rond het melden van *last minute* wijzigingen. Het beheer kan verder geoptimaliseerd worden waarbij de kansen in open grasland vooral liggen bij het sturen op grotere clusters van beheeractiviteiten gericht op langjarige verbetering van de habitatkwaliteit. In de leefgebieden droge en natte dooradering is winst te halen door het beheer meer te richten op soorten waarvan goed bekend is welke eisen ze aan hun leefgebied stellen en ook daadwerkelijk op een specifieke plek voorkomen. Tot slot kunnen flankerende maatregelen, zoals gebiedspecifieke kennisontwikkeling en kennisdelen, aanpassingen in het waterbeleid (peilbesluiten), inzet van kavelruil en predatiebeheer, bijdragen aan betere prestaties.

KRITISCHE SOORTEN

Voor het stoppen van de achteruitgang van boerenlandvogels is meer nodig dan alleen het ANLb. De kwaliteit die het leefgebied van boerenlandvogels vereist, staat op dit moment te ver af van de kwaliteit van het gebied bij regulier agrarisch gebruik. En die afstand is de afgelopen decennia enorm gegroeid. Om die kloof te overbruggen en de kritische soorten te behouden, zijn er grote aaneengesloten kerngebieden nodig met extensief beheerd grasland met een beperkte mestgift en een permanent hoge waterstand. Dergelijke ingrijpende aanpassingen kunnen niet verwacht worden van boeren op basis van een vrijwillig stelsel met vergoedingen voor inkomstenderving per hectare en kortlopende contracten. Dit roept de vraag op wat de mogelijkheden zijn van nieuwe instrumenten, naast het huidige ANLb, die verdergaande aanpassingen in de agrarische bedrijfsvoering richting 'natuurboeren' ondersteunen. Denk daarbij aan omschakelingsregelingen, langjarige privaatrechtelijke overeenkomsten over het gebruik van de grond gekoppeld aan afwaardering en nieuwe verdienmodellen. We bevelen aan de mogelijkheden van dit soort nieuwe beleidsinstrumenten en

beloningsvormen te verkennen. Zeker als ze de integratie bevorderen van zwaardere beheervormen gericht op de instandhouding van de meer kritische soorten van het leefgebied open grasland.

MAATSCHAPPELIJKE OPGAVEN

Het ANLb functioneert nu nog als relatief op zichzelf staande beleidssector met eigen doelen, regelingen en uitvoeringsorganisaties. Toch kan dit niet los gezien worden van maatschappelijke opgaven zoals klimaatadaptatie, CO₂-reductie, verbetering van de waterkwaliteit, het tegengaan van bodemdaling en de vermindering van de stikstofuitstoot. Deze opgaven kunnen zowel een kans als een bedreiging zijn voor het ANLb, afhankelijk van de manier waarop ze worden aangepakt. Het is daarom belangrijk vanuit een meer integraal perspectief naar de doelen en maatregelen van het ANLb te kijken.

Een integrale gebiedsgerichte benadering biedt aanknopingspunten om synergie te realiseren tussen de doelen van het ANLb en andere maatschappelijke opgaven. Het initiëren van dergelijke processen kan bij uitstek een rol zijn van de provincie in het kader van haar omgevingsbeleid. Het ANLb kan vervolgens gezien worden als een van de instrumenten om uitvoering te geven aan gemeenschappelijke gebiedsdoelen.

Agrarische collectieven kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Zij hebben zich de afgelopen jaren ontwikkeld als stevige, zelfsturende organisaties die naast het ANLb tal van andere activiteiten oppakken. Wel zijn er verschillen tussen collectieven in professionaliteit en de mate waarin zij nieuwe activiteiten (kunnen) oppakken. In strategievorming, scheiding bestuur- en werkorganisatie en opschaling en samenwerking is nog verbetering mogelijk voor veel collectieven. Ook is de huidige organisatiestructuur bij de meeste collectieven logischerwijs gebaseerd op hun rol in het ANLb en nog niet op bredere ambities. Het in lijn brengen van de organisatiestructuur met nieuwe rollen verdient aandacht. Zo zouden zij zich kunnen ontwikkelen tot bredere gebiedscoöperaties, waarbij ook andere, niet agrarische, gebiedspartijen onderdeel zijn van de coöperatie. <<

BEHEER IN BEELD

Boven: Ecologisch slootschonen (*Janneke Sindram*);
 Plasdras (*Marcel Benschop*)
 Midden: Waterleven monitoren (*Inger Wilms*); Keverbank
 (*Agrarische Natuur Drenthe*); Bloemrijke weide (*Mark Kuiper*)
 Onder: Vogelakker (*Harry Schreuder*)

“Als boer wil ik alles doen voor de natuur, maar de consument speelt ook een belangrijke rol.”

Verhalen uit het veld

Deze drie akkerbouwers hebben een eigen manier gevonden om het ANLb succesvol samen te laten gaan met hun bedrijfsvoering. Daarbij vinden ze hun weg tussen de voor- en nadelen, Hoe doen ze dat en hoe zien zij de toekomst?

INTERVIEWS: Wiebke Wilting en Annemieke Dunnink

BEELD: Wiebke Wilting en Emily Rosalia

Wie? Hilchard Waalkens (53).

Wat? Waalkens VOF in Lelystad. Woont met zijn vrouw, drie dochters, een zoon en een hond in het woonhuis bij het bedrijf. Een echt familiebedrijf: de ouders van Waalkens waren ook akkerbouwers, vanuit Groningen verhuisden zij in 1971 naar deze boerderij.

“Sinds een jaar of twintig werk ik samen met mijn buurman. Onze bedrijfsnamen zijn verschillend, maar we verbouwen samen en bewerken elkaars land. Bijna alle machines hebben we gezamenlijk gekocht en buiten onze individuele bedrijven telen we ook gezamenlijk gewassen. Het mooie aan boer zijn is de vrijheid: je bent zelf verantwoordelijk voor je inkomsten en bepaalt zelf wat je doet. Natuurinclusieve landbouw staat voor mij voor het duurzaam waarborgen van de bodemkwaliteit en het ecosysteem. Maar om economisch duurzaam te werken, moet je een balans vinden tussen de beste keuzes voor je bedrijf en de beste keuzes voor de bodem en de natuur. Consumenten spelen hierbij een belangrijke rol. Als boer wil ik alles doen voor de natuur, maar als consumenten vooral de goedkoopste producten kopen, verdien ik niets aan duurzaam produceren.

Met tien bedrijven uit de omgeving hebben we een cluster gevormd voor agrarisch natuurbeheer. Gezamenlijk dragen we ons steentje bij aan natuurinclusieve landbouw. Ik maak gebruik van de subsidie voor de akkerranden. Ik probeer de grond van de akkerranden te verschralen. Als ik de slootkanten maai, voer ik het maaisel af en composteer dit. Hierdoor groeien er minder brandnetels en komt er meer ruimte voor andere flora. Anderen kiezen voor de aanleg van vogel- of wintervoedselakkers. Ieder bedrijf richt het op zijn eigen manier in, maar altijd in overleg met elkaar en met het collectief. Het voordeel van zo'n cluster is dat je wel verplicht bent om iets te doen, maar je zelf iets kunt uitzoeken wat bij je bedrijf past. Ik denk dat mijn buurman en ik een goede balans hebben gevonden tussen duurzaamheid en productie.”

“De implementatie van natuurinclusieve landbouw moet niet te snel gaan.”

Wie? Jean- Luc Govaert (26).

Wat? Vijfde generatie akkerbouwer in Groede, Zeeuws-Vlaanderen. Woont met zijn vriendin op een steenworp afstand van het middelgrote akkerbouwbedrijf dat hij runt met zijn vader en broer. Ze verbouwen graszaad, tarwe, gerst, spelt, gele mosterd, Ethiopische mosterd, bladrammenas, luzerne en teunisbloem.

“Natuur kun je niet zelf maken, maar wel beheren. Ik denk dat wij boeren daar best goed in zijn. Binnen de gangbare landbouwmethoden voegen we factoren toe of halen ze weg zodat de natuur zijn gang kan gaan. Bijvoorbeeld door akkerranden aan te leggen.

Ik zit in het bestuur van ANV Bloeiend West Zeeuws-Vlaanderen. Eén van de negen agra-

rische natuurverenigingen van het collectief Poldernatuur Zeeland. Wij zetten ons in voor agrarische natuur. Ook doe ik een paar keer per jaar mee aan vogeltellingen en we hebben laatst ook een nachtvlindertelling gehouden. Daar zaten een paar bijzondere soorten tussen.

Ik vind niet dat je natuurinclusieve landbouw moet opleggen van hogerhand. Ieder bedrijf is anders en iedereen moet zelf het

nut inzien van deze landbouwvorm. Ik maakte me in het begin ook wel zorgen; wat doen die akkerranden nou precies met de bodem? En in zaadmengsels kunnen ook planten zitten die enorm gaan woekeren en die tussen het gewas kunnen groeien. Maar inmiddels merk ik dat de nadelen best meevallen en dat de randen met de juiste middelen goed te beheren zijn. Je mag distels bijvoorbeeld lokaal bestrijden met chemie. Tijdens het broedseizoen is dat de

beste optie, en in het najaar is maaien weer beter.

Mijn vader is ongeveer 25 jaar geleden ingestapt in het aanleggen van akkerranden (ruige kanten) langs lastige hoeken, daar werd destijds een vergoeding voor gegeven. Inmiddels is dit ANLb op akkers en randen geworden met specifiekere zaadmengsels en is op ons bedrijf de oppervlakte met ANLb ook toegenomen. Door de jaren heen zijn we ANLb randen en akkers ook echt als een teelt gaan beschouwen. Je ziet een verschil door natuurinclusieve landbouw. Vroeger bijvoorbeeld kwam hier de kwartel voor, maar al jaren niet meer. Vorig jaar hadden we bij een telling een kwartel die opvloog uit een akkerrand. Dat was voor mij de eerste keer dat ik deze soort bewust zag. Ook zie ik een toename van onder andere patrijzen en hazen, en van insecten.

Natuurbeheerders hebben veel kennis over ecosystemen en natuur, maar aan landbouwkundige kennis ontbreekt het ze vaak. Daar botst het dus wel eens. Als boer wil ik niet inleveren op mijn teelt. Door de Europese wet- en regelgeving wordt er al genoeg gereguleerd. Een wildakkerstrook buiten het veld zoals ANLb vind ik prima, maar chemie verbieden vind ik te ver gaan. Een ander probleem vind ik het beheer van de natuurlijke vijanden. Wij boeren zetten ons in voor de patrijzen. Tegelijkertijd vind ik dat we hier een te grote vossenpopulatie hebben, en vossen zijn dol op patrijzen. Op vossen mag 's nachts niet gejaagd worden, maar overdag zie je bijna geen vossen. Het evenwicht is duidelijk zoek.

Ik vind dat we de goede kant op gaan, maar het is belangrijk dat de implementatie van natuurinclusieve landbouw niet te snel gaat. Het bestaat nog niet zo lang en boeren moeten de tijd krijgen om stapje voor stapje kennis te delen. Zoals alles in de natuur moet ook natuurinclusieve landbouw organisch groeien."

"In mijn bedrijf kan ik goed het economische met het ideologische combineren."

Wie? Harmannus Begeman (52).

Wat? Veenkoloniaal akkerbouwbedrijf in Nieuwe Pekela. Woont met vrouw, dochter en zoon, de beoogde opvolger. Het bedrijf met 130 hectare grond verbouwt voornamelijk graan, aardappelen, suikerbiet en uien. Het boerenbedrijf is van vader op zoon gegaan.

Vroeger waren hier de veenkoloniën. Het veen is verdwenen en nu is dit gebied zandgrond. We doen nu zo'n twaalf jaar aan akkerranden en ANLb, eerst vanuit de ANV. Het mooie aan boeren is dat ik zelf kan beslissen wat ik doe en hoe ik het doe. Dat heb ik liever dan opdrachten krijgen.

We hebben 5,5 hectare wintervoedselvelen voor de geelgors, de veldleeuwerik en

de grauwe kiekendief en 5,5 hectare beheer voor broedende vogelakkers. Dat is voor een periode van zes jaar, dan verplaatsen we het of herzaaien de rand opnieuw: het verruigt als je niets doet dus moet je opnieuw zaaien met mengsel van bloemen en kruiden voor de vogels.

Ik doe het graag goed voor de natuur, maar economie staat bij mij voorop. En in mijn bedrijf kan ik heel goed het economische

met het ideologische combineren. Ik heb lange smalle percelen op mijn bedrijf, zo'n 75 meter breed. Mijn spuitmachine kan in één rit 33 meter breedte bewerken. Daarom heb ik mijn percelen zo ingedeeld dat mijn gewassen 66 meter breed staan met daaromheen de bloeiende akkerranden. Is er een perceel met een schuin stukje, dan gaat daar ook direct een bloeiende akkerrand op. Eigenlijk plaats ik op alle onhebbelijke stukjes, waar je veel tijd kwijt zou zijn om goed voor je gewassen te zorgen en die passen binnen een cluster, dit soort veldjes. Die smalle percelen met akkerranden hebben twee grote voordelen. Eén is dat ik alweer tien jaar geleden voor het laatst een algemene insecticide heb gespoten op mijn aardappelen. Waarschijnlijk zitten in de akkerranden genoeg natuurlijke vijanden van de insecten die het gewas aantasten. We hebben nu meer insecten op ons bedrijf

dan zonder de akkerranden. De tweede is dat we per ongeluk een voorloper zijn met strokenteelt door op elk perceel om-en-om een ander gewas te zetten.

We hebben hier controleveldjes: twee percelen die erg op elkaar lijken. Een met ANLb en een zonder. Met het collectief kijken we wat het effect en het verschil is. We moeten er wel voor waken dat het boerenverstand in het collectief blijft. Onze kennis moet niet verloren gaan.

Ik vind dat iedere boer de keuze moet hebben om het economische en ideologische te kunnen verenigen in het werk. Ik heb geluk dat ik in een ANLb-cluster zit, maar ik had er zomaar naast kunnen zitten en dan had ik niet zoveel voor de biodiversiteit kunnen doen als nu. Als een boer in mijn cluster stopt en er een boer komt die niet

aan ANLb wil doen, zou het cluster te klein kunnen worden en valt dit hele gebied uit het ANLb. Dat is zonde.

Ik geef mijn bedrijf door aan mijn zoon. Op deze manier boeren doe ik ook voor mijn opvolger. Ik wil een toekomstbestendig bedrijf maken om na te laten." <<

Korenbloem.
Centaurea Cyanus.

KORENBLOEM

Korenbloem komt van oorsprong voor in roggeakkers, tegenwoordig komen we hem in veel akkerranden waar hij is ingezaaid. Vooral op zandige gronden doet hij het goed. Diverse insecten bestuiven deze plant. Ook aan de buitenzijde van de bloem heeft deze plant nectar, waar kleine sluipwespen van profiteren, en dat zijn goede natuurlijke vijanden van bladluizen in de akker.

Akker-kromhals.
Lycopsis arvensis.

KROMHALS

Deze akkerplant houdt van zandige, zonnige plekje, hij wordt met name door wilde bijen bestoven.

Gewone klaproos.
Papaver Rhoeas.

KLAPROOS

De Grote klaproos komt voor in akkerranden, en kan door heel Nederland gevonden worden. Als de bodem met rust gelaten wordt, verdwijnt hij weer. De plant heeft weinig nectar, maar veel pollen waar kleinere insecten op afkomen zoals kleine wilde bijen en zweefvliegen.

GEBIEDSCOLLECTIEF NOORDOOST-TWENTE

Monitoring poelen op kamsalamanders

Bij het Gebiedscollectief zijn 23 poelen in beheer. Deze poelen zijn de voortplantingsplekken voor de amfibieën. De kamsalamander is een van de amfibieën die als doelsoort is gekozen voor het agrarisch natuurbeheer. Het is een rode lijst soort, die in Noordoost-Twente maar op enkele plekken nog voor komt, met name op en rond de Oldenzaals Heuvelrug. Bij de start van het agrarisch natuurbeheer in 2016 zijn de poelen gemonitord op aanwezigheid van kamsalamanders, er is toen een zogenoemde nulmeting gedaan. Richting het eind van de contractperiode in 2021 zijn de poelen weer gemonitord op aanwezigheid van kamsalamanders.

Meer lezen:

➤ www.gebiedscollectiefnot.nl

Oeverzwaluwen (foto: Henk van den Burg)

COLLECTIEF VELUWE

Huisvesting voor oeverzwaluwen

In Holkerveen maken oeverzwaluwen dankbaar gebruik van een onlangs aangelegde oeverzwaluwrand. In dergelijke, steil afgegraven hopen zand maken de zwaluwen tunnels tot wel 1,20 meter lang. Aan het eind daarvan leggen de vrouwtjes hun eieren. Tot het moment dat de jongen vliegvlug zijn, worden zij door hun ouders gevoerd met insecten, op de foto is dat mooi te zien. In oktober vertrekken ouders en jongen naar hun overwinteringsgebied in de Sahel-regio (een landstreek over de hele breedte van Afrika ten zuiden van de woestijn); we hopen ze in april weer terug te zien in Holkerveen.

Meer lezen:

➤ www.collectiefveluwe.nl

Boshommel (foto: David Kleijn)

COLLECTIEF NATUURRIJK LIMBURG

De boshommel is terug!

In het Limburgse Geuldal troffen studenten tijdens hun onderzoek naar wilde bijen een hommeltje aan met een wel heel afwijkende kleur. Bijdeskundige Ivo Raemakers bevestigde dat het ging om de boshommel (*Bombus sylvarum*). Ooit was de boshommel algemeen voorkomend in Nederland, maar sinds 1950 zijn er slechts enkele waarnemingen geweest. De laatste zekere waarneming dateerde alweer van 2007. Gezamenlijke inspanningen om de boshommel in het Limburgse landschap terug te brengen, lijken nu dus te worden beloond.

Meer lezen:

➤ www.natuurrijklimburg.nl

COLLECTIEF NOORD WEST OVERIJSSSEL

Legsels zoeken met drones

Om nesten te zoeken is het niet noodzakelijk om het veld door te struinen: met drones zijn legsels ook goed op te sporen. Collectief Noordwest Overijssel heeft hiervoor inmiddels vijf weidevogeldrones in zijn bezit. Er zijn verschillende vrijwilligers opgeleid tot dronepiloot. De drones zijn voorzien van een warmtebeeldcamera, die voornamelijk temperatuurverschillen detecteert.

De grootste temperatuurverschillen zijn waarneembaar tijdens zonsopkomst, waardoor de dronepiloten voor dag en dauw aan de slag gaan om de nesten te zoeken. De piloot kan rechtstreeks op een schermje zien waar warmtebronnen aanwezig zijn. Is er een warmtebron gezien, dan wordt er gekeken of het hierbij om een nest of bijvoorbeeld een ander dier zoals een haas is. Aanwezige nesten worden op die manier in beeld gebracht en (digitaal) op kaart vastgelegd.

Meer lezen:

➤ www.collectiefnoordwestoverijssel.nl

AGRARISCHE NATUUR VERENIGING OOST GRONINGEN

Het veld in!**DAW-project 'Meer kennis, minder gewasbeschermingsmiddelen'**

Gelukkig konden we ook dit seizoen, op gepaste afstand, het veld weer in! Naast de vier veldbijeenkomsten met de deelnemers aan het project, hadden we ook burgers en teeltadviseurs laten zien waar we met elkaar aan werken. En met succes!

Studiegroepen functionele agrobiodiversiteit

Zowel voor als tijdens het seizoen kun je op verschillende manieren minderen in chemische plaagbeheersing. Dit is bijvoorbeeld mogelijk middels rassenkeuze, bouwplanrotatie, schadedrempels te monitoren, en middelenkeuze. Ter ondersteuning hiervan is de IPM Toolbox (www.ipm-toolbox.nl) ontwikkeld. Aan de hand van de IPM Toolbox begeleidt Delphy de deelnemers dit jaar individueel. Door gesprekken te voeren en adviezen op maat te geven, lukt het nog beter de kennis om te zetten in de praktijk!

Studiegroep waterkwaliteit

Sommige sloten in het landbouwgebied worden door ecologen van het waterschap ecologische pareltjes genoemd. De diversiteit in plantensoorten en macrofauna, zoals vissen, watertorren en rugzwemmers, is een maat voor de ecologische waarde van de sloot. Ecologisch beheer (een deel de winter over laten staan) kan een enorme boost zijn voor de biodiversiteit!

Meer lezen:

Wil je ook nog lezen over de Studiegroep onkruidbeheersing, 'burgers en buitenlui' het veld in en Teeltadviseurs? Kijk dan op anog.nl.

FLEVOLANDS AGRARISCH COLLECTIEF

Inloop-demo Flevoland bloeit een succes!

De provincie Flevoland en het Flevolands Agrarisch Collectief (FAC) ontvingen tijdens de inloop-demo Flevoland Bloeit zo'n 180 belangstellenden op Harrysfarm in Swifterbant. Tijdens een wandeling van ongeveer 1,2 km werden de bezoekers over alle facetten van (akker)randen beheer: zaaizaadkeuze, beheer, functionaliteiten, maar ook agrarisch natuurbeheer en aangepast slootkantenbeheer in diverse stands geïnformeerd.

Meer lezen:

> www.flevolandsagrarischcollectief.nl

COLLECTIEF ANB OOST BRABANT

Luzerne op landgoed Nieuwen Huys

Collectief ANB Oost-Brabant organiseerde een informatieavond over luzerne op het landgoed Nieuwen Huys in De Mortel. Huub en Mia Smits telen luzerne op het landgoed. Het gewas is een eiwitrijk klaverachtig plant, zeer geschikt als koeien- en paardenvoer. Het heeft geen stikstof nodig, kan goed tegen droogte en er zijn geen gewasbeschermingsmiddelen nodig. Een ideaal gewas voor hoge zandgronden.

Meer lezen:

> www.anbbrabant.nl

COLLECTIEF IT LEGE MIDDEN

Natuer mei de Mienskip

In Friesland hebben ze goede ideeën om natuur te ontwikkelen of natuurinclusief te boeren. Natuer mei de Mienskip, een samenwerking tussen elf organisaties, zoekt met de grondeigenaren naar manieren om het natuurnetwerk Nederland af te maken. Doel is natuurgebieden beter met elkaar en met het omliggende agrarische gebied te verbinden. Natuer mei de Mienskip biedt daarbij ondersteuning, advies en hulp bij het zoeken naar fondsen. Zo werken we met en voor de mienskip aan een groen en natuurrijk Fryslân, waar het goed boeren is.

Ben je geïnteresseerd of heb je een projectidee? Meld je dan via de website aan, ook voor het ontvangen van de nieuwsbrief. www.natuermeidemienskip.nl

Meer lezen:

> www.itlegemidden.nl

COLLECTIEF HOEKSCHÉ WAARD

Vijfhonderd kilometer akkerranden

De kleurrijke akkerranden in de Hoeksche Waard zijn in de afgelopen vijftien jaar tijd uitgegroeid tot een begrip in het hele land en zelfs daarbuiten. Samen met de deelnemende boeren is in het afgelopen jaar weer zo'n vijfhonderd kilometer aan akkerranden gerealiseerd, waarmee een belangrijke bijdrage is geleverd aan de biodiversiteit en de beleving van het landschap. Sinds 2016 worden de akkerranden gefinancierd door de provincie Zuid-Holland, gemeente Hoeksche Waard en zestien organisaties en bedrijven.

Meer lezen:

> www.cchw.eu

Jeroen Onrust (foto: Ellen Mul)

Grijze worm (foto: Hans Westrik)

ANV HOLLANDS NOORDEN

Veldexcursie over het belang van regenwormen

Tijdens deze veldexcursie heeft wormenonderzoeker Jeroen Onrust verteld over het belang van regenwormen voor de bodem en de akkervogels. Met de deelnemende boeren en vrijwilligers van de akkervogelmonitoring is een bezoek gebracht aan twee deelnemers. Hier hebben we de vogelakker en de wintervoedselakker bekeken.

Jeroen Onrust stak op een aantal plekken een schop in de grond om te kijken welke wormen dit opleverden. We keken naar de rode en grijze wormen. Rode wormen spelen een rol bij het verwerken van de organische stof naar mineralen voor de bodem, die vervolgens weer nuttig zijn voor de planten. De grijze wormen komen in beeld wanneer het organische materiaal is afgebroken. Voor deze soort zijn juist de bacteriën van belang. Voor boeren zijn regenwormen onmisbaar. Ze zorgen door het graven voor een betere structuur en trekken mest en strooisel de bodem in. Vogels als Kieviten en merels eten graag de rode wormen. Beschikbaarheid van wormen voor vogels is sterk afhankelijk van de bodemvochtigheid.

Meer lezen:

> www.anvhollandsnoorden.nl

Linksboven: Grauwe klauwier (*Jan Stronks*)
Rechtsboven: Grutto (*Marcel van Kammen*)
Links: Slobeenden (*Jan Schouten*)
Midden onder: Wulp (*Mark Schuurman*)
Rechtsonder: Boomkikker (*Harm Kossen*)

Monitoring: om te *leren* en te evalueren

Met een drone nesten in kaart brengen.

Met het ANLb organiseren collectieven het beheer dat weer wordt uitgevoerd door boeren. Om te weten of we goed bezig zijn, worden de resultaten op verschillende manieren gemonitord.

TEKST: Willemien Geertsema

Bij het ANLb zijn er twee belangrijke typen van monitoring: beleidsmonitoring en beheermonitoring. Beleidsmonitoring is de verantwoordelijkheid van de provincies en stelt de vraag of het ANLb als beleidsinstrument het gewenste effect heeft. Daarvoor wordt gekeken naar de meerjarige trends van soorten. Die trends worden bepaald aan de hand van tellingen van de doelsoorten binnen een landelijk meetnet van gebieden met en gebieden zonder ANLb. Er wordt niet naar specifiek beheer gekeken, maar naar aantallen of dichtheden van bijvoor-

beeld kamsalamanders, tureluurs, groene glazenmakers of hamsters in de gebieden. De exacte methode hangt af van de groep doelsoorten. Resultaten van trendanalyses zijn voor algemeen voorkomende soorten na zes jaar te geven. De verwachting is dus dat er in 2023 resultaten vanuit beleidsmonitoring voor de meest algemene doelsoorten beschikbaar komen.

Beheermonitoring doen de collectieven: daarmee kijken ze of het beheer op de goede plaats ligt, of het tot het gewenste habitat leidt en of er voldoende reproductie

Patrijzen (foto: Hans Westrik)

Kaartbeeld Wieringen (bron: ANV Hollands Noorden)

van doelsoorten wordt gehaald. Daar gaan we in dit artikel vooral op in. We doen dat aan de hand van een paar voorbeelden, om te illustreren hoe breed het werkveld van beheermonitoring bij collectieven is.

MONITOREN MET EEN DRONE

Wat zijn dan voorbeelden van beheermonitoring die door de collectieven zelf worden uitgevoerd? Een goed voorbeeld is de weidevogelmonitoring. De aanwezigheid van nesten en kuikens wordt in kaart gebracht om weidevogelbeheer aan te laten sluiten bij de situatie in het veld (*last minute* beheer). Zo kan er gekozen worden om het maaien nog een paar weken uit te stellen of plasdrassen langer nat te houden. De inzet van drones bij weidevogelmonitoring wordt steeds belangrijker omdat hiermee zonder te storen goed zicht te krijgen is op het resultaat van het beheer en zo te sturen op *last minute* beheer.

Vrijwilligers en vogelwerkgroepen hebben een cruciale rol bij de monitoring. Zij zijn de ogen en oren in het veld voor de boer. Veel van deze groepen worden gecoördi-

neerd door de Provinciale Landschappen en de Bond van Friese Vogelwachten. De resultaten van het werk geven ook inzicht in het broedsucces. Hoeveel kuikens per nest groot worden, is een belangrijke indicator voor de vraag of populaties ook op de lange termijn vitaal zijn. Dat broedsucces varieert nogal tussen gebieden. Uit data over een periode van zes jaar blijkt dat in Fryslân meerdere weidevogels het in ANLb gebieden en reservaten beter doen dan in gangbaar grasland.

MONITORING AKKERVOGELS

Samen met Sovon Vogelonderzoek Nederland, het collectief Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG) en de kenniskring Open Akker zijn een paar jaar geleden vernieuwde beheermonitoringsprotocollen opgesteld voor winter- en broedvogeltellingen. Boeren-Natuur organiseert kenniskringen voor de verschillende leefgebieden voor kennisuitwisseling tussen collectieven. Experts van buitenaf worden hierbij betrokken om zo samen met de collectieven het beheer van de leefgebieden verder te verbeteren. In

2018 is een tussenstand gepubliceerd voor ANOG op basis van hun beheermonitoring. Het algemene beeld is dat de dichtheden van doelsoorten én van alle waargenomen soorten in percelen met ANLb groter is dan in referentiepercelen zonder ANLb. Daarbij

“Met meerdere collectieven samenwerken en van elkaar leren”

werd per cluster (concentratie van percelen en randen met akkervogelbeheer binnen een gebied) gekeken. Inzicht in de verschillen tussen de clusters kan helpen om het beheer verder te optimaliseren. Met de gegevens van alleen de beheerjaren 2016 en 2017 was het nog lastig conclusies te trekken. Mede om die reden is het belangrijk om te blijven monitoren en op grotere schaal met meerdere collectieven samen te werken en van elkaar te leren.

Actuele en volledige gegevens van tellingen, de telgegevens, worden gebruikt om te evalueren of het beheer op de goede plaats ligt in het gebied van het collectief. Telgegevens zijn ook onmisbaar in het gesprek met deelnemende boeren over de resultaten van het beheer. Zie je inderdaad een grotere biodiversiteit en doen doelsoorten het beter op plekken waar beheer ligt? Of kan beheer geïntensiveerd worden op plekken waar nog doelsoorten aanwezig zijn?

Mooie voorbeelden hiervan zijn het initiatief voor de focusgebieden voor de patrijs in het werkgebied van de VALA in de Achterhoek en de patrijzen-tellingen op Wieringen in samenwerking met ANV Hollands Noorden.

HABITATKWALITEIT EN INSECTEN

De collectieven realiseren zich dat het beheer effect heeft op doelsoorten, maar dat werkt allereerst via het verbeteren van de habitatkwaliteit. Veldcoördinatoren kijken in een perceel naar kenmerken die de kwaliteit van het habitat laten zien, zoals de hoeveelheid kruiden in een graslandperceel, inheemse bloeiende struiken, de vegetatiestructuur, de aanwezigheid van micro-reliëf of een mozaïek en of het waterpeil voldoende hoog is voor doelsoorten. Waar nodig wordt het beheer aangepast om de kwaliteit verder te verbeteren.

Insecten vormen een belangrijke soortgroep, omdat ze snel reageren op veranderingen in habitatkwaliteit. Bovendien zijn ze belangrijk als voedsel voor veel vogel- en amfibiedoelsoorten. Sinds 2020 monitoren boeren zelf, binnen het project BIMAG, Boeren Insecten Monitoring Agrarische Gebieden, de dag- en nachtvlinders op hun bedrijf. De boeren meten zowel op hun erf, in hun akkers of weilanden en in hun agrarische natuurmaatregel, zoals houtwal of kruidenrijke rand. De boeren werken zo mee aan een meerjarig onderzoek naar insectenstanden in landbouwgebieden. BIMAG is een samenwerking met experts van de Vlinderstichting, medewerkers van LTO Noord en BoerenNatuur. Door de begeleiding en het delen van de meetresultaten in een app-groep en kennisbijeenkomsten, worden meer boeren enthousiast over de unieke vlinders en grote aantallen die ze op hun bedrijf aantreffen. Als genoeg boeren langjarig deel gaan nemen aan BIMAG kan de effectiviteit van ANLb-maatregelen op vlinders in bijvoorbeeld perceelranden of andere natuurinclusieve beheermaatregelen, in de toekomst op deze manier worden gemonitord.

BIMAG: Kleine beer

(S)KEN JE SLOOT

De methode (S)ken je sloot is ontwikkeld om te zien wat het effect van ecologisch slootschonen en baggerspuiten is. Ook hier gaat het hoofdzakelijk om habitatkwaliteit te bekijken, om deze daarna te kunnen optimaliseren. Boeren schatten bijvoorbeeld hoeveel planten er onder water groeien, meten het doorzicht en dikte van de baggerlaag. Het waterschap Amstel, Gooi en Vecht nam hiervoor het initiatief. Met de laagdrempelige methode 'duikt' de deelnemer de sloot in om de ecologische kwaliteit van sloten te beschrijven en het effect van het beheer te monitoren. Onder andere de collectieven Rijn Vecht en Venen, Noord-Holland Zuid, Utrecht Oost en Hollandse Venen doen al een paar jaar succesvol ervaring op met deze methode.

WAT NU?

Beheermonitoring is één van de werkzaamheden die de afgelopen jaren een grote ontwikkeling heeft doorgemaakt. We weten steeds beter waar we naar moeten kijken, wat resultaten betekenen en hoe we het beheer daarna moeten aanpassen (of eventuele andere acties ondernemen). De komende tijd zullen we die ontwikkeling verder doorzetten, waarbij BoerenNatuur samen met de collectieven op de volgende speerpunten inzet: meer monitoren van habitatkwaliteit, toegang krijgen tot data(bases), resultaten delen en de ecologische evaluatie van het ANLb die naar verwachting in 2023 plaatsvindt. <<

(S)ken je sloot

Boven: Scholieksters (*Jan Schouten*)

Links: Kneu (*Jan Stronks*)

Rechts: Kieviten (*Jan Stronks*)

De Skriezen fan Idzegea

DE GRUTTO'S VAN IDZEGEA

Het leggen van de verbindings-buizen tussen de plasdrasgreppels onderling.

De weidevogelstand is het gebied rond Idzegea, gemeente Súdwest Fryslân, is nog steeds hoog, maar net als voor veel andere plekken geldt ook hier: het worden er eerder minder dan meer. Toch timmeren ze hier hard aan de weg om het weidevogelgebied te vergroten, met mooie oplossingen. Hoe? Daarover schrijven Sytse Terpstra, gebiedscoördinator van collectief Súdwestkust en Cees Witkamp van Vogelbescherming Nederland.

Vogelbescherming Nederland heeft Idzegea aangewezen als een van de kerngebieden voor de grutto, samen met onder meer Arkemheen-Eemland, Terschelling en Amstelland. Het benoemen van een kerngebied is de eerste stap waarna pas het echte werk begint. Hoe zorg je er namelijk voor dat je de weidevogels ook in Idzegea houdt?

Vogelbescherming Nederland is geen terreinbeheerder, dus grond aankopen doen we niet. Als we iets voor elkaar willen krijgen, moeten we samenwerken in dat gebied, met de grondgebruikers en met de mensen die weten waar de weidevogels zitten en de streek kennen. Zij zijn onze oren en ogen in het veld.

De samenwerking in Skriezekrite (gruttokring) Idzegea was er al jaren. We wisten dus bij wie we aan moesten kloppen voor bijvoorbeeld een zonnepomp of een raster, maar we zagen ook dat boeren doorgingen met schaalvergroting in hun bedrijven waardoor zij weidevogelbeheer niet meer vinden passen binnen de bedrijfsvoering. Elke boer die stopt met weidevogelbeheer levert verlies aan biotoop en weidevogels op, naast de betreurde gezichten bij hen die zich dagelijks inspannen voor deze vogels. Ook sloopt de intensieve landbouw Idzegea binnen.

MEER RUIMTE VOOR BEHEER

In de optiek van Vogelbescherming Nederland zijn weidevogelvriendelijke boeren en

weidevogels gebaat bij een bedrijfsvoering die redelijk extensief is. Zo hebben weidevogels een leefgebied met hoge grondwaterpeilen nodig. In zo'n hoogwaterpeilvak treedt grasgroeivertraging op, omdat de bodem langer koud is. Dit zorgt voor de gewenste structuur en ijlheid van de grasvegetatie waar kuikens dekking en voedsel vinden en zich ook kunnen verplaatsen bij onraad (predatoren of menselijke activiteit). Ook moet er ruimte zijn voor uitgesteld maaien en her en der een plasdras en een veedichtheid zijn die hiermee in overeenstemming is.

Met alleen dit soort maatregelen red je het echter niet altijd. Het is zoeken naar een ander bedrijfsmodel, waar de lagere opbrengsten uitgebalanceerd wordt met lagere kos-

In totaal is ca 1 km sloottalud verflauwd.

Een strekdams geplaatst voor het opzetten van hoogwaterpeil.

ten. Het moet bedrijfseconomisch natuurlijk wel in de plus uitkomen. Binnen Vogelbescherming Nederland bestond al een paar jaar het beeld dat door het aanbieden van extra grond, weidevogelboeren ruimte kregen om hun bedrijf beter in te richten. Zij kregen de ruimte om het weidevogelbeheer een impuls te geven, de grondwaterpeilen omhoog te gooien en daar passende bemesting, begrazing en maaibeheer bij te doen. Een situatie waarbij zowel de boer als de weidevogels baat hebben.

Via de leden van Collectief Súdwestkust bereiken ons ook wel berichten dat er mensen zijn met belangstelling voor investeringen in een andere bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld om grond te verwerven via een fonds en deze grond onder te brengen bij een weidevogelboer. Samen spreken we een beheer af dat passend is binnen de bedrijfsvoering en positief zou moeten werken voor weidevogels.

Om dat tot uitvoering te brengen heb je natuurlijk die oren en ogen in het veld nodig. Die hebben we in Idzegea. Via de gebiedscoördinator kwam een mogelijkheid om een aantal percelen aan te kopen in een weidevogelrijke hoek ten oosten van Gaastmeer. De coördinator zag zelfs al mogelijkheden tot verpachting van de gronden aan aanliggende boeren. Daarmee was

aan een aantal belangrijke uitgangspunten voldaan: er was grond beschikbaar, er waren boeren met belangstelling en er zaten nog weidevogels.

In het eerste jaar werd er een aangepast beheer uitgevoerd. Na het eerste jaar gingen we samen met de coördinator verder denken. Lagen er mogelijkheden voor meer plasdrasgebieden? Voor het uitdiepen van greppels of het verhogen van het waterpeil in het totale gebied? In overleg met de pachters hebben we een inrichtingsplan opgesteld en financiering gevonden bij Provincie Fryslân en een particuliere gever. Daarna kwam de uitvoering waar we ook tegen zaken aanliepen. Hielden we niet teveel grond over? Paste het nog wel in het budget? Werd het wel wat we ervan verwacht hadden? En kon de pachter ermee uit de voeten? Komend seizoen zullen we het weten. We hopen natuurlijk dat het goed aanslaat en dat de weidevogels er profijt van hebben.

Idzegea is voor ons een voorbeeld van hoe zaken goed kunnen lopen. Boeren helpen om het financieel mogelijk te maken om aan meer weidevogelbeheer te doen, voor, en daar gaat het uiteindelijk om, de weidevogels. Ook Idzegea heeft zo zijn proble-

men, zoals met predatie, vooral in een jaar na een muizenplaag. En soms gaat er iets fout in de aankoop van een perceel: dan duurt het te lang voordat het proces rond de potentiële aankoop begint en is het perceel al weg. Of vernatting van een perceel leidt tot een sterke toename van krulzuring waar niemand op zit te wachten.

Grutto

Maar met de ingeslagen weg van het verwerven van grond in weidevogelgebieden, de samenwerking met het collectief, het maken van goede afspraken met pachters en het volgen van wat er in het veld gebeurt, is er volgens ons een samenwerking die voor iedereen goed uitpakt. Hopelijk vinden de weidevogels dat komend seizoen ook. <<

Graslanden vol met bloemen kruiden

Kruidenrijke graslanden en -randen brengen voordelen mee voor de koe, de biodiversiteit en het is ook nog mooi naar te kijken. Er is een herwaardering onder boeren voor meer kruiden in het grasland, maar er is nog genoeg terrein te winnen.

TEKST: Dorien Jansen en Annemieke Dunnink

BEELD: Rob Geerts en Jitze Peenstra

Extensief beheerde graslandpercelen met een grote verscheidenheid aan grassoorten en kruiden (minimaal vijftien grassen en kruiden per 25 m² noemen we kruidenrijk grasland. Denk daarbij aan soorten als reukgras, gestreepte witbol, glanshaver, afgewisseld met kruiden als pinksterbloem, boterbloemen of smalle weegbree, maar ook vlinderbloemigen als witte- en rode klaver of rolklaver. Per grondsoort, vochttoestand en regio kan de samenstelling verschillen. De veldgids *Ontwikkelen van kruidenrijk grasland* van Wim Schippers doet hierbij dienst als de 'alleswetende bijbel'.

Kruidenrijke graslanden en -randen behoren tot een van de agrarische natuurmaatregelen die de burgers hoog waarderen. De bloemen en kruiden zijn daarnaast een belangrijk leefgebied voor insecten, kleine

Rob Geerts (foto links) onderzoekt al veertig jaar voor Wageningen Plant Research het ontwikkelingsbeheer van kruidenrijk grasland. Daarnaast werkt hij één dag per week voor het agrarisch collectief in de Achterhoek (VALA).

Jitze Peenstra (foto rechts) is vleesveehouder met veel weidevogels en coördinator bij het Friese agrarisch collectief It Lege Midden, heeft samen met zijn twee burens tweehonderd hectare grasland dat in zijn geheel kruidenrijk wordt beheerd. Door de omvang is het een belangrijk gebied voor weidevogels als grutto's, tureluurs en Kievieten.

zoogdieren en vogels. En het levert een structureel ruwvoer en een biodiversere omgeving op. Boeren zouden dus allemaal moeten overwegen hun grasland kruidenrijk te maken, betogen Rob Geerts, onderzoeker bij de universiteit Wageningen en kruidenrijk grasland-expert, en Jitze Peenstra, vleesveehouder en ervaringsdeskundige met kruidenrijk grasland.

Peenstra is vijftig jaar geleden gestopt zijn graslanden te bemesten met kunstmest. Peenstra: "Door de natuurlijke zaadbank die nog in de grond verstopt zat en het versralen door geen kunstmest meer te gebruiken, zijn onze percelen op natuurlijke wijze langzaam veranderd in kruidenrijke graslanden." Daarnaast brengt hij al vijftien jaar geleidelijk het slootwaterpeil omhoog. "Dan is de grond kouder, groeien de grassen minder hard en krijgen

de kruiden de ruimte om te groeien." Van een perceel met productief Engels raaigras naar perceel extensief kruidenrijk grasland betekent ook inleveren aan grasopbrengst. Voor melkvee heeft het deels overgaan op extensief kruidenrijk gras in het dieet echter geen directe gevolgen voor de hoeveelheid melkgift. Geerts: "Je kunt twintig tot dertig procent van het weiderantsoen met Engels raaigras vervangen zonder dat je melkgift erop achteruit gaat. Dat realiseren veel boeren zich niet."

STRUCTUURRIJK RUWVOER EN MEER BODEMKWALITEIT

Op veel melkveebedrijven hebben koeien last van pensverzuring. Om dit tegen te gaan heeft een koe structureel ruwvoer, zoals kruidenrijk gras nodig, dit houdt namelijk de pH-waarde in de pens goed en vermindert het risico op pensverzuring.

Daarnaast bezitten graslandkruiden veel mineralen en sporelementen, en gezonde inhoudsstoffen. Zo heeft smalle weegbree de bacteriewerende stof aucubine in zich en paardenbloem de lever- en nierfunctie-ondersteunende stof taraxine. Bij elkaar zorgt het voor een betere weerstand en wellicht een vermindering in antibioticagebruik en dierenartskosten. "Maar," waarschuwt Peenstra "genoeg kruiden in het land betekent nog niet dat de koeien ook voldoende mineralen binnenkrijgen. De bodem speelt daarbij ook een belangrijke rol. Bodemonderzoek toont aan dat de bodemkwaliteit na vijftien jaar nog altijd niet vergelijkbaar is met hoe het begin twintigste eeuw was; de hoeveelheid en variatie aan schimmels laat nog te wensen over. Schimmels zijn een belangrijke speler in opbouw van humus en in de afgifte van mineralen aan planten."

Door een jaarlijkse steekproef te doen bij een aantal koeien om de mineralen te bepalen, kun je zien of er nog aanvullende mineralen aan het rantsoen van de koeien moeten worden toegevoegd.

HERWAARDERING BIJ BOEREN

Onder meer door deze gezondheidsvoordelen lijkt kruidenrijk grasland een herwaardering door te maken. Jarenlang is gekeken naar de hoogste voederwaarden en eiwitproductie per hectare en is veel kennis over de waarden van kruidenrijke graslanden in de veevoeding verdwenen. Dat terwijl deze graslanden ook onder klimaatverandering en de daarmee gepaarde droge zomers goede resultaten laten zien. De verschillende plantensoorten wortelen dieper dan grassen, ze kunnen daardoor beter tegen droogte. Met een variatie van kruiden en grassen op een perceel is er altijd wel een soort die door het seizoen heen goed groeit. Dankzij die voordelen raken zelfs boeren die geen ANLb-vergoeding krijgen, geïnteresseerd in kruidenrijk gras. Deze boeren kiezen dan vaak in eerst

instantie voor de inzaai van productief kruidenrijk grasland, dit is een mengsel met verschillende soorten klaver, smalle weegbree en cichorei gericht op eiwitrijk voedsel, in plaats van extensief kruidenrijk grasland waarbij natuurlijk voorkomende plantsoorten zijn gericht op biodiversiteit.

Geerts heeft daar toch nog wel een bezwaar bij: "Ik ben blij met elk grasland dat geen monocultuur is van Engels raaigras, maar productief kruidenrijk grasland is voor mij een teelt waarmee jaarlijks nog altijd tot tien ton aan droge stof per hectare wordt geoogst. De hoeveelheid massa van het geoogste gras is bijna vergelijkbaar met gangbaar Engels raaigras. De botanische samenstelling met kruiden en vlinderbloemigen is ook nog niet heel erg gevarieerd. De vraag is dus wat het aan biodiversiteit oplevert. Hebben boerenlandvogels hier baat bij? Heeft dit type kruidenrijk grasland wat te bieden aan bijvoorbeeld insecten? Momenteel vindt er onderzoek plaats naar de biodiversiteitswaarde van dit type kruidenrijke grasland."

Een perceel extensief kruidenrijk grasland herbergt veel insecten en bodemleven, het biedt daarmee habitat aan diverse soorten insecten, kleine zoogdieren, boerenlandvogels en in sommige gebieden ook aan weidevogels als de grutto en wulp en hun kuikens. Het bemesten met ruige stalmest kan zorgen voor de instandhouding van mineralen en organische stof. Bij beweiding zorgt de begrazing door vee voor extra oneffen grasland wat zo belangrijk is als schuil- en foerageerplekken voor kuikens. De koeienstront trekt insecten aan, die als voedsel dienen voor jonge vogels. Koeien die weiden in kruidenrijk grasland stoten minder methaan en ammoniak uit, waarmee ze minder belastend zijn in het klimaatvraagstuk. Geerts en Peenstra zien daarom allebei graag dat de koe in ieder geval een deel van seizoen graast op kruidenrijke percelen.

Geerts: "Nu is hét moment om groots in te gaan zetten op kruidenrijke graslanden. Boeren zijn geïnteresseerd en zien de meerwaarde van kruidenrijk grasland."

De duurzaamheidsprogramma's van de zuivelverwerkers hebben een stimulerende werking. Peenstra: "Collectieven zouden dus op het gebrek aan kennis moeten inspelen door trainingen te geven over de waarde en aanleg van kruidenrijke graslanden." Om een goede slag te kunnen slaan in Nederland is er wel meer budget nodig: meer boeren willen extensief kruidenrijk grasland, maar dan wel vergoed door het ANLb of hun zuivelbedrijf. Via het ANLb kunnen boeren voor zes jaar beheer van natuur en landschap afspraken maken. Zes jaar is erg weinig tijd om een perceel waar nu Engels raaigras groeit, om te vormen naar extensief kruidenrijk grasland. Langere looptijden, minstens vijftien jaar, met meer financiële zekerheid zou de ambitie om vijf tot tien procent van alle graslanden kruidenrijk te maken, kunnen verwezenlijken.

Maatschappelijk wordt er veel van boeren gevraagd. Burgers die houden van het boerenland met bloeiende bloemen, weidevogels en koeien in de wei, realiseren zich niet altijd welke veranderingen in bedrijfsvoering

hiervoor nodig zijn. Extensivering en investeringen moeten ergens van betaald worden. Hier ligt een belangrijke rol voor retail en zuivelbedrijven: als hun klanten bereid zijn iets meer te betalen voor hun voedsel, bijvoorbeeld een paar cent extra voor een pak melk, ligt er een biodiverse toekomst in het verschiet. <<

PROJECT HERKENNING KRUIDENRIJKE GRASLANDEN

Gezocht: 4000 foto's van graslandpercelen. Helpt u mee?

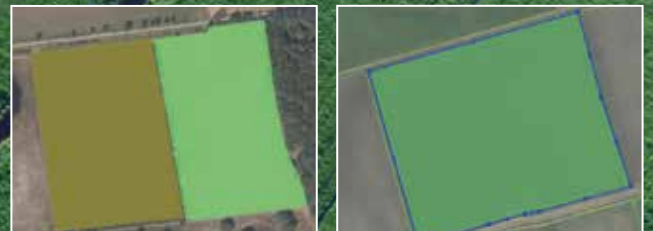
Op www.boerennatuur.nl zoeken op 'kruidenrijk grasland' en u vindt alle informatie. Samen met organisaties vanuit overheid, bedrijfsleven en NGO's werkt BoerenNatuur aan een project dat gebruik maakt van een combinatie van satellietbeelden, radarbeelden en foto's verschillende typen kruidenrijk gras te herkennen. Herkenning is belangrijk om boeren te kunnen belonen.

Inzicht en overzicht

met een eigen SCAN-ICT

Gemak dient de mens, ook digitaal. Om beheer, overzicht en administratie makkelijker te maken, hebben we ons eigen ICT-systeem: SCAN-ICT, dat bestaat uit meerdere systemen. Dit is hoe het werkt.

Afbeeldingen van de intekentool in SCAN-GIS.

TEKST: Annemieke Dunnink & Lisa Deijl

BEELD: Laurens Jan Schaap

BoerenNatuur ontwikkelde SCAN-ICT waarmee het voor alle betrokken partijen van ANLb mogelijk is om inzicht te krijgen in lopende zaken: van beheer tot financiën. Dit systeem werkt meerdere kanten op, het biedt zowel inzicht en registreert, en daarnaast kan er gecontroleerd en uitbetaald worden via het systeem. Het SCAN-ICT systeem bestaat uit vier delen: SCAN-GIS, SCAN-Office, SCAN-Financieel en www.mijnboerenatuur.nl.

Een agrarisch collectief heeft een contract met de provincie over welk type beheer op hoeveel hectare uitgevoerd gaat worden. Bijvoorbeeld: een Gronings collectief heeft een contract met de provincie voor driehonderd hectare droge dooradering, tweehonderd hectare open grasland en honderd hectare water. Het collectief deelt dit grote contract vervolgens op in individuele beheercontracten met de deelnemers (de boeren), waarin staat welk beheer ze waar gaan uitvoeren op hun bedrijf. In het contract met de deelnemer staat op perceelniveau aangegeven hoeveel hectare bloeiende akkerrand, kruidenrijk grasland, legselbeheer, houtwallen of slootonderhoud een boer verzorgt.

SCAN-GIS

In SCAN-GIS (het geografische informatie-systeem) tekent het collectief per boer, per perceel in op een kaart welk beheer waar uitgevoerd wordt. Al deze individuele con-

tracten bij elkaar opgeteld, komen overeen met de afspraken die het collectief met de provincie heeft gemaakt.

SCAN-OFFICE

In SCAN-Office worden de contracten met de deelnemers aangemaakt. Daarin staan de beheerafspraken. SCAN-Office en SCAN-GIS corresponderen met elkaar.

SCAN-FINANCIËEL

Daarnaast is er SCAN-Financieel: het systeem voor de uitbetaling. Beheer wordt door het jaar heen gecontroleerd door de collectieven. De Nationale Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) controleert steekproefsgewijs in het veld of aan de beheerisen wordt voldaan. RVO controleert of al het beheer klopt en op de juiste plek is uitgevoerd. Het geld dat het collectief heeft gekregen voor het totale beheer wordt in SCAN-Financieel omgerekend naar de individuele contracten en zo krijgt elke boer het passende bedrag voor zijn uitgevoerde beheer.

WWW.MIJNBOERENNATUUR.NL

Dan is er nog een vierde systeem binnen het grote systeem: MijnboerenNatuur.nl, waarin alle deelnemende boeren een eigen account hebben. In dit account is een kaart te zien met alle beheereenheden per perceel die met het collectief zijn afgesproken, oftewel het pakket dat hij of zij heeft afgesproken met het collectief. Als de deelnemer klikt op het pakket krijgt hij de algemene informatie over het pakket vanuit BoerenNatuur te zien, plus meer details die nog zijn toegevoegd door het collectief zelf.

KOPPELING MET RVO

Voordat het ANLb bestond, had RVO met elke individuele boer een contract. In Nederland zijn nu elfduizend deelnemers die aan Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer werken en dat zijn veel contracten. RVO controleert nu nog maar veertig subsidieaanvragen - die van de veertig collectieven - in plaats van duizenden individuele subsidieaanvragen. Het BoerenNatuur ICT-systeem heeft een directe koppeling met RVO, waarin meteen zichtbaar is of beheer goed ingetekend wordt.

DOORONTWIKKELING

Het ICT-systeem blijft in ontwikkeling. Voor een jaarlijks terugkerend beheer, zoals het weidevogelbeheer, is het huidige systeem goed geschikt, in tegenstelling tot een periodiek systeem zoals landschapsbeheer. Daarvoor is dit systeem minder geschikt. Daarom is BoerenNatuur bezig om het systeem aan te passen in samenwerking met de collectieven. Bijna alle medewerkers van de collectieven werken met het ICT-systeem, zij geven ook input voor verbeteringen. Om een toekomstbestendig systeem te bouwen, worden functies herschreven, aangevuld of toegevoegd. Om te zorgen dat de collectieven op de hoogte blijven van alle nieuwe ontwikkelingen, geeft de BoerenNatuur Helpdesk trainingen over alle systemen. Voor hulpvragen zijn zij ook telefonisch bereikbaar. <<

SCAN-ICT ALS BASIS VAN KRITISCHE PRESTATIE INDICATOREN (KPIs)

Data die opgeslagen ligt in SCAN-ICT is ook interessant voor partijen die niet direct met het ANLb te maken hebben. In de afgelopen jaren is de Biodiversiteitmonitor ontwikkeld voor de melkveehouderij en wordt er gewerkt aan eenzelfde tool voor de akkerbouw. Hiermee worden KPIs op boerenbedrijven gemonitord, waarmee wordt vastgesteld hoeveel een boer bijdraagt aan de juiste omstandigheden voor het floreren van biodiversiteit op zijn bedrijf. Verschillende bedrijven en overheden willen op basis van de KPIs boeren gaan belonen. Na enkele pilots heeft BoerenNatuur geconcludeerd dat de SCAN-ICT gebruikt kan worden om voor boeren een KPI Natuur en Landschap en een KPI Kruidenrijk Gras vast te stellen. De KPIs komen tot stand door de aantallen hectares per pakket een

waarde te geven die uitdrukt hoeveel een maatregel bijdraagt aan de biodiversiteit. BoerenNatuur heeft dit ook mogelijk gemaakt voor boeren die hun bedrijf buiten ANLb-gebied hebben. Dit hebben we gedaan door zogenaamde BBM (Beheer Biodiversiteit Melkveehouderij) - pakketten te creëren, die zijn afgeleid van de ANLb-pakketten. Met deze werkwijze kunnen meer boeren beloond worden voor hun inzet voor biodiversiteit. Op dit moment worden honderden melkveehouders al door hun zuivelonderneming beloond op basis van deze cijfers. BoerenNatuur vindt het belangrijk dat voor alle boeren de meting van deze KPIs op dezelfde manier plaatsvindt. Daarom werkt de organisatie aan het geschikt maken van SCAN-ICT voor een landelijke uitrol van deze werkwijze.

Is natuurinclusieve landbouw de oplossing voor de knelpunten waar de huidige agrarische sector mee worstelt?

Alex Datema, voorzitter BoerenNatuur:

"Ons beeld van de toekomst is een natuurinclusieve landbouw waarin landschap, biodiversiteit, klimaat, bodem en waterkwaliteit en -kwantiteit structureel onderdeel zijn van een gezonde bedrijfsvoering. Kruidenrijk grasland heeft bijvoorbeeld minder last van de droogte. Met bloeiende akkerranden heb je meer insecten en dus ook meer bestuivers voor je gewassen. Het gebruik

van ruige mest heeft een positief effect op het bodemleven en zo kan ik nog veel meer voorbeelden noemen. Zo proberen we als BoerenNatuur bij te dragen aan het oplossen van grote thema's die ons momenteel in de landbouw bezighouden. En onze collectieven adviseren boeren bij de stappen die ze willen zetten naar natuurinclusieve landbouw."

Teo Wams, directeur natuurbeheer - Natuurmonumenten:

"Het gaat niet goed met de biodiversiteit in Nederland. Grutto, veldleeuwerik en scholekster verdwijnen in rap tempo uit ons land. Om de natuur toekomstbestendig te maken, is functiescheiding tussen natuurgrond en landbouwgrond niet langer houdbaar. Natuurinclusieve landbouw is daartoe een belangrijke sleutel. Voor boeren is overschakelen naar natuurinclusieve landbouw niet eenvoudig. Boeren die het anders

willen doen, moeten daarvoor gewaardeerd en eerlijk beloond worden. Die omslag kan de boer niet alleen maken. Uiteindelijk moeten wij met elkaar - consument, politiek, bedrijfsleven - naar een natuurinclusieve samenleving: een Nederland waarin ieder aspect van hoe we wonen, werken, voedsel produceren en onze energie opwekken, werkelijk natuurinclusief is."

Guus van Laarhoven, programmaleider Biodiversiteit - FrieslandCampina:

"De melkveehouders van FrieslandCampina zijn belangrijke ambassadeurs van ons landschap en hun omgeving. Die omgeving verandert continu. Duurzame melkproductie is essentieel voor een toekomstbestendige melkveehouderij. Duurzaamheid is een verzameling van de vele thema's die samenkomen aan de keukentafel van onze melkveehouders, zoals klimaatverandering, stikstofemissies, biodiversiteit en dierenwelzijn. Het is de uitdaging voor elke melkveehouder een evenwicht te vinden in de bedrijfsvoering om antwoord te hebben op deze uitdagingen. Als FrieslandCampina werken we aan extra inkomsten uit de markt. Als we als

Nederland écht toe willen naar een andere melkveehouderij is er echter meer nodig. We dagen dan ook iedereen uit om bij te dragen aan nieuwe verdienmodellen. Daarbij kijken we wel breder dan alleen Nederland en natuurinclusieve landbouw. Als internationaal bedrijf willen we voorkomen dat we met het oplossen van de Nederlandse knelpunten de wereldwijde uitdagingen vergroten en andersom. Het unieke van de melkveehouderij is dat ze de aarde meer kan geven dan dat we er van nemen. Daarom spreken we liever van regeneratieve landbouw dan van natuurinclusieve landbouw."

Martha Bakker, hoogleraar landgebruiksplanning - Wageningen University & Research:

"Natuurinclusieve landbouw werkt als term inspirerend, maar zou nog wat beter gedefinieerd mogen worden. Nu zou je nog kunnen beargumenteren dat alles waarbij ecologische processen komen kijken (en dat geldt voor alle landbouw) natuurinclusief is. Maar ook 'milieuvriendelijke landbouw' (zoals stallen met luchtwassers of precisielandbouw) dekt de lading waarschijnlijk niet. Ik denk dat we bedoelen dat er – bovenop het respecteren van milieunormen - extra diensten zoals biodiversiteit, waterberging

en landschappelijke schoonheid geleverd worden. Het leveren van dergelijke diensten gaat niet goed samen met intensief bodemgebruik, wat maakt dat boeren er – zonder compensatie – financieel op achteruit zouden gaan. Zonder dat is ons landschap overgeleverd aan het handjevol welwillende boeren en consumenten, en zal het zeker geen oplossing zijn voor de problemen waar de huidige agrarische sector mee worstelt."

Edwin Michiels, portefeuillehouder Natuur, Klimaat en Energie - LTO Nederland:

"Ik geloof niet in één oplossing voor alle problemen en knelpunten. Dat er met natuurinclusieve landbouw tegemoet gekomen wordt aan een aantal problemen en maatschappelijke wensen van deze tijd, staat echter als een paal boven water. Wanneer er een positieve koppeling gemaakt wordt tussen natuurinclusieve landbouw en het verdienvermogen van de agrarische ondernemer, werkt dat absoluut positief op

het aantal ondernemers dat ervoor kiest meer te doen met natuurinclusiviteit op het eigen erf.

Er zijn echter ook ondernemers voor wie volledig natuurinclusief werken niet in te passen is in de bedrijfsvoering: vanwege de locatie of de aard van het bedrijf, vanuit het ondernemerschap of andere moverende redenen."

“Dankzij 25 jaar *ervaring* en serieuze partner gezien”

EEN KIJKJE IN DE KEUKEN VAN COLLECTIEF WATER, LAND & DIJKEN

TEKST: Annemieke Dunnink

BEELD: Walter Menkveld

De leden van BoerenNatuur zijn de agrarische collectieven. Zij begeleiden de elfduizend deelnemers die het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer uitvoeren. Maar wat is nu precies een collectief en wat doen ze? Walter Menkveld is directeur van het agrarisch collectief Water, Land & Dijken en kan hier alles over vertellen.

Walter Menkveld

kennis worden we als

Water, Land & Dijken is 25 jaar geleden ontstaan als Agrarische Natuur Vereniging (ANV). Zij zetten zich, met geld van de provincie, in voor slootkantbeheer en weidevogels in het veenweidegebied. Water, Land & Dijken is ontstaan uit drie agrarische natuurverenigingen (Waterland, Tussen T en Dijken, en Bergen-Egmond-Schoorl) met een werkgebied van 50.000 hectare aan verschillende gebieden met graslanden en droogmakerijen.

Walter Menkveld: "Toen de overheid in 2016 bepaalde dat het ANLb beheerd en uitbetaald moest worden door agrarische collectieven, was voor Water, Land & Dijken

de stap niet groot. Dankzij onze ANV-geschiedenis hebben we, in tegenstelling tot sommige andere collectieven, niet vanuit het niks hoeven opstarten."

Water, Land & Dijken begeleidt boeren op het gebied van agrarisch natuur- en landschapsbeheer, klimaat, bodem en water. Dit doet het collectief met een negenkoppig bestuur, een vrijwilligersraad, een werkorganisatie die bestaat uit drie projectleiders, een projectuitvoerder en vijf veldcoördinatoren en één controleur om het beheer te controleren. Menkveld: "De begeleiding en controle zijn gescheiden zodat de boer vrij met de veldcoördinator kan praten over dingen waar hij tegenaan

loopt." Verder bestaat de organisatie nog uit een financieel manager die de data analyseert, iemand die al het beheer bij de boeren in SCAN-ICT intake, een administratief medewerkster, twee secretaresses en Menkveld als directeur.

HET ANLB-STELSE

De provincie heeft een natuurbeheerplan. Dat plan wordt jaarlijks gepubliceerd en daarin staat welke leefgebieden (bijvoorbeeld open grasland) met bijbehorende beheerfuncties (bijvoorbeeld creëren nat biotoop) in welke delen van de provincie het meest kansrijk zijn om de juiste habitat voor doelsoorten te creëren of te behouden.

Bij het natuurbeheerplan hoort een openstellingsbesluit waarin staat hoeveel budget er beschikbaar is per leefgebied. Het aantal hectares mag van jaar op jaar niet afnemen. Menkveld: "Dat is het kader waarin we moeten werken: gebieden, doelen en budget. Wij vullen dat in met ons eigen agrarisch natuurbeheerplan. Daarbij werven we boeren met bedrijven op de plekken die het meest geschikt zijn om dit plan uit te voeren. En vervolgens dienen we de gebiedsaanvraag in bij de provincie."

Water, Land & Dijken evalueert hun eigen plan en het bijbehorende beheer. Alles wordt vastgelegd in SCAN-ICT: op welk perceel welk beheerpakket ligt, welk mengsel is gebruikt, hoe dat gezaaid is en wanneer. Menkveld: "Met die gegevens kun je het effect inventariseren. We hebben ecologische kennis in de organisatie, met 25 jaar ervaring weten we goed wat bijdraagt aan de natuur en wat niet. Bij pioniersonderwerpen zoals slootkantbeheer en kruidenrijk grasland wordt de kennis verder ontwikkeld door extern advies in te winnen."

De agrarische collectieven werken met veel verschillende partijen samen: waterschappen, terreinbeheerders zoals Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en provinciale landschappen, soorten-organisaties als De Vlinderstichting, Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland (RAVON) en vele anderen. Met het recreatieschap in Noord-Holland werkt Water, Land & Dijken samen om routes te bedenken voor boerenland-paden. Een andere belangrijke samenwerking is

met de andere agrarische collectieven, via kenniskringen en kennisbijeenkomsten, gefaciliteerd door BoerenNatuur, wordt kennis gedeeld. Bij onderzoeken over beheer en ecologie worden organisaties zoals Louis Bolk en de WUR betrokken. Alles om de vijf-honderd agrarische leden van Water, Land & Dijken met de juiste kennis te begeleiden zodat zij hun agrarisch natuur- en land-schapsbeheer effectief kunnen uitvoeren.

MEER GROEI

Sinds 2016 is er bij Water, Land & Dijken het nodige veranderd. De verwachting is dat vanaf 2023, als het nieuwe Gemeenschap-pelijk Landbouw Beleid begint, er misschien meer veranderingen volgen. Menkveld: "Sinds 2016 waren er elk jaar uitbreidingen in beheer. Meer hectares, meer budget, meer beheer en meer boeren om te begeleiden. In Water, Land & Dijken was het beheer oorspronkelijk gericht op weidevogels: de grutto, kievit, tureluur, slobenden en scholekster. Op dit moment bekijken we in een project hoe we in akkerland en droge dooradering meer aandacht aan kleine zangvogels zoals veldleeuwerik, graspieper en grote gele kwikstaart kunnen geven. Ook is er meer belangstelling bij veehouders en akkerbouwers voor bodem en regeneratieve landbouw (een productiemethode waarbij natuurlijke hulpbronnen worden versterkt in plaats van uitgeput). Dit vraagt om begeleiding. Zo wordt er telkens een groter beroep op onze kennis en ons netwerk gedaan. Speciaal is dat we nu ook gevraagd worden voor projecten. Een bank, die een particulier fonds beheert, wilde graag investeren in

een project om weidevogels te helpen. De veldcoördinatoren bedachten een project gericht op beheer-experimenten voor kleine zangvogels in het gebied, tussen duinrand en veenweide. Er wordt geëxperimenteerd met inzaaien van kruidenrijke graslanden, vroeg beweiden, stroken maaien en het instellen van een rustbroedgebied. Dit laatste voor de veldleeuwerik en gele kwikstaart die later in het jaar broeden en juist op deze tussengebieden leven."

Menkveld ziet deze samenwerking als meerwaarde van het collectief: "Dit soort beheer zet je op met grote budgetten en dankzij 25 jaar ervaring en kennis worden we daarvoor als een serieuze partner gezien."

Water, Land & Dijken heeft in de plannen bepaald dat tien procent van het ANLb in hun gebied zwaar beheer moet zijn. Dat betekent dat op de percelen plas-drassen liggen, geen drijfmest of kunstmest gebruikt wordt en pas na 15 juni gemaaid wordt. Verder moet er tenminste honderd hectare weidevogelbeheer aaneengesloten liggen. Om dat mogelijk te maken, moeten burens gaan samenwerken waardoor er collectief gezorgd wordt voor natuur en het landschap.

Menkveld ziet ondanks de vele veranderingen en niet altijd makkelijke beleidsopgaven waar de boeren mee te maken hebben, zoals stikstof, CO₂, bodemdaling en realisatie NNN, een grote betrokkenheid bij het weidevogelbeheer en een liefde voor de natuur. Ook bij steeds groter groeiende bedrijven. Menkveld: "Er zijn al extensieve landbouwbedrijven met een gesloten kringloop. Ook ben ik trots op de tachtig hectare natuurvriendelijke oevers die zijn aangelegd. Die mooie dingen moet je als overheid koesteren en niet ingewikkelder maken met tegenstrijdige regels."

Menkveld merkt ook dat bij de overheid de inhoudelijke expertise wel eens mist. "Zeventig procent van Nederland is agrarisch gebied, vergeet dat niet bij het ontwikkelen van gebiedsprogramma's. En vergeet niet dat graslanden natuurgebieden zijn, voornamelijk beheerd door boeren: weidevogels hebben daarom boeren nodig voor een mooi open landschap met bloemen en insecten." <<

Kievitjongen (Foto: Wiebe Palstra)

Gew. rolklaver.
Lotus corniculatus.

ROLKLAVER

Gewone rolklaver komt voor in graslanden die weinig bemest worden en ook vaak in slootkanten. Als vlinderbloemige heeft deze plant wortelknolletjes waarin bacteriën leven die stikstof uit de lucht kunnen binden. Rolklaver werkt dus als groenbemester. Het is een belangrijke nectarbron voor wilde bijen.

Koekoeksbloem.
Lychnis flos cuculi.

KOEKOEKSBLOEM

Echte koekoeksbloem komt voor in vochtige graslanden met weinig bemesting, zoals in slootkanten en extensief kruidenrijk grasland. Bijen en vlinders zijn typische bestuivers voor deze plant.

GLB- pilots laten zien: de landbouw kan *groener*

In zeven pilots is uitgeprobeerd hoe het nieuwe Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) vanaf 2023 ingevuld zou kunnen worden. Daarbij is vooral geëxperimenteerd met ecoregelingen, een nieuw onderdeel van het GLB: laagdrempelige maatregelen voor elke boer voor een groenere landbouw. De resultaten laten zien dat regionaal maatwerk, kennis, keuzevrijheid voor de boer en beloning naar prestatie het mogelijk maken om de landbouw verder te vergroenen.

TEKST: Willemien Geertsema

BEELD: Mark Schuurman

Van begin 2019 tot begin 2021 hebben agrarische collectieven en LTO in zeven pilots gewerkt aan ideeën voor de invulling van het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) dat vanaf 2023, ook in Nederland wordt ingevoerd. Met grote betrokkenheid van boeren is, verspreid over het land, verkend hoe het GLB in Nederland kan bijdragen aan bodem, water, klimaat, biodiversiteit en landschap op een manier die aansluit bij de werkelijkheid van het agrarisch ondernemen.

Onder hun enthousiaste leiding van de collectieven en LTO hebben boeren in meer dan tweehonderd bijeenkomsten in zaaltjes en in het veld meegedacht over de vertaling van beleidsopgaven naar een praktische invulling die past bij hun regio en hun bedrijf. Bijna vijfhonderd boeren namen ook daadwerkelijk maatregelen op hun bedrijf om bij te dragen aan biodiversiteit, landschap, bodem, water en klimaat. Dit waren zowel boeren met als zonder contracten voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Gezamenlijke activiteiten van de pilots en gezamenlijke communicatie (zoals bijeenkomsten, film, eindrapport) werden gecoördineerd via een koepelproject, onder leiding van BoerenNatuur.

DE ECOREGELING

De focus lag in de pilots op een effectieve, werkbare en toegankelijke invulling van de ecoregeling. Dit nieuwe onderdeel van het GLB moet maatregelen voor bodem, water, klimaat, biodiversiteit en landschap gaan stimuleren. Boeren kunnen hieraan vrijwillig

deelnemen en vergroeningsmaatregelen selecteren uit een keuzemenu. Ze worden beloond via aanvullende hectare-vergoedingen.

De pilots hebben uiteindelijk zo'n 35 maatregelen geïdentificeerd die geschikt zijn voor de ecoregeling. Ook zijn enkele werkbare puntensystemen ontwikkeld voor de ecoregeling. In deze systemen worden regionaal maatwerk, keuzevrijheid voor de boer, belonen naar prestatie en sturing op een effectieve inzet gecombineerd. Voor een breed draagvlak en een effectieve uitvoering van maatregelen is het daarnaast cruciaal dat praktische kennis-opmaat beschikbaar is over de beschikbare vergroeningsmogelijkheden. De agrarische collectieven zijn gemotiveerd om deze rol samen met andere partijen in de regio op te pakken. Tot slot komen de pilots met aanbevelingen voor een goede kruisbestuiving tussen de ecoregeling en het agrarisch natuurbeheer.

Alle lessen die voortkwamen uit de pilots zijn de afgelopen maanden intensief onder de aandacht gebracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de provincies. Zij schrijven aan het Nationaal Strategisch Plan met de Nederlandse invulling van het GLB vanaf 2023. <<

Link naar landelijke eindrapport PILOTS Toekomstbestendige landbouw nieuw GLB: bit.ly/GLB-pilots

“We maken heel wat

los met

**Sabine Osaer is programma-
manager bij de Europese
Commissie voor het Platteland
Ontwikkelingsprogramma in
Nederland en tot voor kort
Vlaanderen. Ze is vanaf het
begin betrokken bij het
Agrarisch Natuur- en Land-
schapsbeheer (ANLb). Wat haar
werk inhoudt, legt zij zelf uit.**

TEKST EN BEELD: Sabine Osaer

Het ANLb is onderdeel van het Platteland Ontwikkelingsprogramma (POP3, zie kader). Het programma loopt van 2014-2020 en is onlangs met twee jaar verlengd om de transitie naar het nieuwe GLB te ondersteunen (POP3+). In het ANLb wordt ingezet op herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen die verbonden zijn met de landbouw. In Nederland vertegenwoordigt het ANLb momenteel zestig procent van het budget van POP3.

Ik ben vanuit de Europese Commissie, DG Landbouw en Plattelandontwikkeling¹ (zie kader), als geografische landendesk verantwoordelijk voor het Nederlandse POP en ben de eerste lijn contactpersoon tussen de Europese Commissie en de Nederlandse autoriteiten met betrekking tot dit onderwerp. Dit doe ik al vanaf de start van het POP3 in 2014.

WAT IS POP 3

Het 3e plattelandsontwikkelingsprogramma is een Europees subsidieprogramma voor het ontwikkelen, verduurzamen en innoveren van de agrarische sector in Nederland. POP3 vormt de invulling van de tweede pijler van het GLB. Het plattelandsfonds richt zich op kennis, innovatie, samenwerking, investeringen, jonge boeren en gebiedsgerichte aanpak. De Europese lidstaten mogen een eigen invulling geven aan het plattelandsbeleid, zolang het bijdraagt aan de door de EU geformuleerde doelstellingen. Wel is het een eis dat Nederland ongeveer de helft van de budgetten co-financiert. In Nederland zijn het voornamelijk de provincies die dit mede financieren en uitvoeren.

onze collectieve aanpak"

DE EUROPESE COMMISSIE EN HET ANLB

Toen ik in deze functie startte, had ik vooral veel verstand van diergezondheid en voedselveiligheid en niet zozeer van landbouw. Maar gaandeweg kreeg ik de kans om mijn kennis over landbouw uit te breiden. De voorstellen waarin staat hoe BoerenNatuur in Nederland het agrarisch natuur- en landschapsbeheer wilde aanpakken, hebben mij daar veel bij geholpen.

VEELBELOVENDE SAMENWERKING

In 2014 werd het plattelandsbeleid vanuit Europa herzien. De samenwerking tussen boeren werd vanaf dat moment sterk aangemoedigd, vooral ten behoeve van milieu. Nederland was het eerste lidstaat dat het agrarisch natuur- en landschapsbeheer onder een collectief stelsel wilde uitvoeren. De verwachting was dat er daardoor meer op effectiviteit en resultaat gestuurd kon worden. De Europese Commissie beschouwde dit als een veelbelovend nieuw mechanisme van samenwerken. Ze verwachtte een positief effect op natuur- en biodiversiteitbehoud. De meerwaarde van het collectief beheer zit volgens de Europese Commissie in het verdwijnen van versnipperd beheer op individuele percelen, en een meer geplande aanpak op gebiedsniveau om te bepalen waar beheer van leefgebieden het meeste opbrengt voor de biodiversiteit.

Voor mij was het een mooie uitdaging en leerervaring om als landdesk, samen met de Nederlandse autoriteiten, het 'moeilijke implementatiepad' van de collectieve aanpak voor het ANLB voor elkaar te krijgen. We liepen tegen de complexiteit van de Europese wetgeving aan, inclusief de bijhorende controlemaatregelen die speciaal daarvoor werden aangepast. Bijvoorbeeld dat er aan een verordening een apart artikel toegevoegd moest worden speciaal voor de collectieven: dat zij als collectief de agrarisch natuurbeheersubsidie kunnen aanvragen en dit aan individuele boeren mogen uitbetalen.

BELANGSTELLING UIT HEEL EUROPA

Ik heb gemerkt dat we heel wat los hebben gemaakt met de collectieve aanpak. Vanuit andere diensten, zoals DG Milieu en DG Klimaat, is binnen de Europese Commissie veel belangstelling. En hetzelfde geldt voor andere lidstaten: de werkbezoeken van parlementariërs aan collectieven zijn talrijk. Ze zijn vooral benieuwd of deze nieuwe manier van werken ook de verwachten resultaten oplevert. In de andere lidstaten gebeurt de uitvoering van de agromilieumaatregel (waar het ANLB onder valt) nog voornamelijk via de individuele boeren. Toch heeft de Duitse regering al besloten dat van 2023 tot en met 2027 zij met de collectieve aanpak

voor agromilieumaatregelen gaan werken. Andere vormen van collectieve samenwerking zijn beperkt opgenomen door landen als Frankrijk en Italië, Nederland is de enige die de agromilieumaatregelen enkel via collectieven toestaat.

De collectieve aanpak heeft definitief een plek gevonden in Europa. In de discussies rond het toekomstige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) vanaf 2023, zijn de agrarische collectieven binnen Europa een vertrouwd begrip geworden. In het toekomstige GLB spelen de collectieven opnieuw een belangrijke rol, zowel in de bestaande, maar wellicht ook in nieuwe regelingen. Collectieven blijven in ieder geval in de uitvoering van maatregelen rond de agromilieumilieu/ANLB, niet-productieve investeringen een rol spelen. Op basis van de gemaakte *Strengths, Weaknesses, Opportunities en Threats* (SWOT) en de behoefteanalyse van de Nederlandse landbouw zie ik ook dat collectieven een rol zouden kunnen spelen in de Eco-regelingen. Ik denk vooral aan het beheer en behoud van landschapselementen, herstel van de veengebieden of kennisdeling, maar de concrete invulling daarvan is aan de Nederlandse autoriteiten. En als landdesk denk ik graag mee hoe we dat binnen de kaders die de Europese Commissie stelt, voor elkaar kunnen krijgen. «

DIRECTORAAT-GENERAAL LANDBOUW – DG LANDBOUW

Dit directoraat-generaal in de EU is belast met de uitvoering van het beleid op het gebied van landbouw en plattelandsontwikkeling. Het DG Landbouw en plattelandsontwikkeling bestaat uit twaalf directoraten, die zich bezighouden met alle aspecten van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB): marktmaatregelen, plattelandsontwikkelingsbeleid, financiële vraagstukken en internationale betrekkingen op het gebied van landbouw.

A portrait of Sjaak Hoogendoorn, a man with dark hair and a slight smile, wearing a dark jacket. He is standing in front of a body of water, with a rural landscape and a church spire visible in the background under a clear blue sky.

Van kennis op papier naar kennis *in het veld*

Het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN) ontwikkelt en verspreidt kennis, met als doel het structureel herstel en beheer van natuurkwaliteit. Dit doen ze met tien Deskundigen Teams. Eén daarvan is het Deskundigen Team Cultuurlandschap. Het team bestaat uit een heel diverse groep mensen: van experts tot ervaringsdeskundigen die zich bezighouden met kennis verzamelen over het agrarisch landschap. Wat dat precies inhoudt en wat het belang daarvan is, vertelt voorzitter Sjaak Hoogendoorn.

TEKST: Annemieke Dunnink

BEELD: Sjaak Hoogendoorn

Het OBN ontwikkelt en verspreidt kennis voor herstel en beheer van natuurterreinen. Dit doen ze met de deskundige teams die allemaal een type landschap in hun portefeuille hebben, zoals heuvellandschap, rivierenlandschap en zee & wad. Deskundigen Team (DT) Cultuurlandschap is de vreemde eend in de bijt. Het agrarische landschap is het meest gecultiveerde landschap en is zes jaar geleden als laatste toegevoegd. Sjaak Hoogendoorn leidt dit team, bestaande uit vertegenwoordigers van de collectieven verdeeld over

de vier leefgebieden, onderzoekers vanuit soortenorganisaties zoals de Vogelbescherming, Vlinderstichting, RAVON en SOVON, opleidingsinstituten, het ministerie van LNV, beleidsmedewerkers van de provincie die met ANLb werken, LandschappenNL en BoerenNatuur die levert de secretaris voor het DT, dat is Wouter Hakkeling. Hoogendoorn: "Het DT Cultuurlandschap gaat over honderdduizenden hectares en we hebben veel ambitie met een beperkt budget, dus zoeken we naar goede onderzoeksonderwerpen die zoveel mogelijk boeren bedienen."

*Sjaak Hoogendoorn, voorzitter Deskundigen
Team Cultuurlandschap*

*Kenniskring bijeenkomst kruidenrijk grasland
(Beeld: Annemieke Dunnink)*

BoerenNatuur organiseert bijeenkomsten met kenniskringen die gaan over de leefgebieden open akker, open grasland, droge dooradering, natte dooradering en water. De collectieven komen met praktijkvragen tijdens deze bijeenkomsten, Hakkeling verzamelt de vragen van deze bijeenkomsten. Deze worden door het DT cultuurlandschap vertaald naar een wetenschappelijk onderzoeksvoorstel. Deze wordt ingediend bij het OBN en samen met de negen andere landschappen wordt het onderzoeksgeld verdeeld. Het is een lang proces met aanvragen schrijven en een onderzoek dat jaren kan lopen.

Maar het geduld loont. Afgelopen jaren is veel kennis verzameld, gedeeld, en bestaan de kennis uit onderzoeken is bij de juiste mensen beland in het veld. Hogendoorn: "Dat is het mooiste aan dit werk. Dat we door veldwerkplaatsen, excursies en lezingen te organiseren de onderzoeken kunnen vertalen naar praktijkkennis."

SLOTEN EN VOGELAKKERS

Afgerond is het onderzoek naar sloot- en oeverbeheer. Dit beheer zit in ANLb-pakketten voor natte dooradering. Wat en hoe het beheer van de sloten en oevers moet, is wel redelijk bekend, maar hoe kan je het succes van het beheer meten, evalueren en eventueel bijstellen? Dat was de vraag. Naar welke amfibieën, vissen en insecten moet je in de sloot kijken om de effectiviteit van het beheer te kunnen meten? Samen met een overzicht van welke planten er op de oever groeien, heb je een complete reeks aan indicatoren om natuurwaardes in en om de sloot te meten. Hogendoorn: "Nu kan je goede jaarlijkse evaluaties maken van de kwaliteit van de sloot, en daarop maatwerk voor het juiste beheer maken."

Nieuw gestart is een onderzoek naar succesvolle vogelakkers. Hoe zijn die ingericht waardoor zowel vogels, als insecten en zoogdieren er goed op kunnen leven? Welk

mengsel van zaden wordt er gebruikt? Hoe leg je de akker aan? Wat is het verschil in grondsoort? Collectieven doen dit allemaal op hun eigen manier. Hogendoorn: "Toch willen we kijken of we één duidelijke handleiding kunnen ontwikkelen voor de aanleg en onderhoud van vogelakkers in heel Nederland."

Hogendoorn: "We doen de onderzoeken voor de veertig collectieven, ongeacht de grootte van het collectief. We willen dat iedereen toegang heeft tot de kennis die we opbouwen, zodat ze niet allemaal zelf het wiel hoeven uit te vinden. De collectieven kunnen die kennis als maatwerk toepassen in hun eigen gebied."

Het DT cultuurlandschap probeert elk jaar één waardevol onderzoek af te leveren. Daarnaast is altijd ruimte voor kleine vragen in de vorm van een adviesverzoek. «

Het collectief van de toekomst

De agrarische collectieven krijgen steeds uitgebreider takenpakket, om die goed uit te voeren heb je professionele organisaties nodig. Om te kijken waar de agrarische collectieven staan in hun professionalisering, hebben Lyda Dik en Judith Westerink in opdracht van BoerenNatuur dit onderzocht.

TEKST: Lyda Dik, Judith Westerink, Wouter Hakkeling en Evelien Verbij

Met de herziening van het stelsel voor Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) was de ambitie dat vanaf 2016 het ANLb zou worden uitgevoerd door professionele agrarische collectieven (zie kader). Daarmee moesten de collectieven niet alleen uitvoering geven aan een totaal ander stelsel dan daarvoor, ze hebben ook zichzelf moeten uitvinden. We zijn inmiddels ruim vijf jaar verder. De kinderziektes zijn uit het systeem en de collectieven draaien op volle toeren. De recente evaluatie van het ANLb (2021) laat dit ook zien: collectieven hebben het ANLb goed in de vingers. De collectieven staan echter niet stil. Ze zijn volop bezig zich voor te bereiden op de toekomst en diverse collectieven doen al meer dan alleen de uitvoering van het ANLb.

BREDERE VRAAG

Collectieven zien het ANLb steeds meer als één van de middelen in de transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw in Nederland. Diverse partijen zien de collectieven als belangrijke partners in gebiedsprocessen op het platteland. De agrarische collectieven worden daarom steeds vaker gevraagd om mee te denken, zaken uit te voeren of ze nemen zelf het initiatief. Voorbeelden daarvan zijn het mede-ontwikkelen en uitvoeren van de groene KPI's in de

biodiversiteitsmonitor melkveehouderij en akkerbouw, de GLB-pilots die kijken naar de meerwaarde van inzet van de collectieven in de ecoregelingen en de mogelijk rol van collectieven in de overgangsgebieden in Programma Natuur.

De agrarische collectieven zullen zich moeten blijven ontwikkelen om in te kunnen spelen op toekomstige ontwikkelingen. In de periode 2018-2021 hebben Lyda Dik, promovendus WUR, en Judith Westerink, onderzoeker WUR, in opdracht van BoerenNatuur een traject met de collectieven doorlopen waarin is gekeken naar waar zij staan in hun ontwikkeling en wat ze nodig hebben om ook in de toekomst een waardevolle rol te kunnen blijven spelen.

VOORBEREID OP DE TOEKOMST?

Ze zijn gestart met een onderzoek onder de collectieven op basis van een uitgebreide vragenlijst. Doel van het onderzoek was ten eerste om inzicht te krijgen in de huidige situatie en ten tweede aanbevelingen te geven voor de verdere ontwikkeling van de agrarische collectieven en de rol van BoerenNatuur daarbij.

Uiteindelijk hebben 38 van de veertig agrarische collectieven meegedaan met dit onderzoek. Het hoofddrapport *Zijn de collec-*

tieven voorbereid op de toekomst? is beschikbaar op de website van BoerenNatuur.

Door netwerken op te bouwen en pro-actief aan de slag te gaan met partijen in verschillende projecten zijn de collectieven steeds professioneler geworden, en zijn ze nu volwaardige gesprekspartners. Gemiddeld genomen is de professionalisering op niveau. Er zijn flinke verschillen tussen collectieven. Alle collectieven hebben aspecten waaraan nog gewerkt kan worden, bijvoorbeeld onderwerpen op de politieke agenda krijgen zoals natuurinclusieve landbouw. Want de omgeving verandert steeds. Dit betekent dat een collectief, net als elke organisatie, in staat moet zijn om mee te bewegen. Dat vraagt dat de collectieven zich regelmatig moeten afvragen of ze nog met de juiste zaken bezig zijn en wellicht hun koers moeten bijstellen. Professionalisering is een continu proces. Elk collectief is anders en heeft andere onderwerpen waarin ze zich willen ontwikkelen, waardoor maatwerk noodzakelijk blijft.

LEERTRAJECT COLLECTIEVEN

Om met de resultaten van het onderzoek aan de slag te gaan, organiseerden de onderzoekers samen met BoerenNatuur een online leertraject *Collectieven leren van elkaar*. Want uit het onderzoek bleek dat waar

het ene collectief zich nog moet ontwikkelen in een bepaald aspect voor professionalisering, een ander collectief daarin uitblinkt, zoals ledenbinding, monitoring en communicatie. Doel van het leertraject was om via onderlinge uitwisseling te werken aan een eigen ontwikkelplan.

Er deden 35 collectieven (en 75 deelnemers) mee met het online leertraject. Tijdens vijf sessies kwamen zaken als visieontwikkeling, binding met leden, organisatiestructuur, leiderschap, rollen en taken, projecten uitvoeren, werkprocessen, ICT, administratie, kwaliteitsbeheer, financiën, lerende organisatie en netwerkopbouw aan bod. De komende jaren gaan de collectieven en BoerenNatuur aan de slag met deze ontwikkelplannen, zodat ze nog beter voorbereid zijn op de toekomst.

BLIJVEN LEREN, BLIJVEN ONTWIKKELEN

BoerenNatuur ondersteunt waar mogelijk de ontwikkeling van de collectieven en doet dat onder andere vanuit het Europese LIFE IP project *ALL4Biodiversity*. BoerenNatuur richt zich in eerste instantie op onderwerpen die voor alle collectieven van belang zijn, zoals de uitvoering van het ANLb en het bevorderen van natuurinclusieve landbouw. BoerenNatuur heeft kenniscirkels opgezet waarin agrarische collectieven van elkaar leren en 'best practices' uitwisselen. Deze kenniscirkels spelen in op de vragen die er nu leven, zoals de toekomstige verbreding van het ANLb met doelen op het vlak van klimaat en water, maar ook de verbreding naar activiteiten buiten het ANLb. Dat betekent kennis ontwikkelen en verzamelen van veel onderwerpen, zoals beter bodembeheer, alles over kruidenrijk grasland, neerleggen van beheer op de juiste plek en hoe verontkruiding tegen te gaan op akkerranden. Collectieven ervaren een toenemende vraag van buitenaf om in allerlei projecten en gebiedsprocessen deel te nemen. Zij worden als gebiedspartner betrokken bij allerlei andere projecten in hun werkgebied. Dat betekent dat ze zowel een uitvoeringsorganisatie als een projectorganisatie zijn. Deels vereist dat een andere manier van werken; dat is een van de aspecten waar de verdere doorontwikkeling zich op zal richten. <<

EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN DE COLLECTIEVEN

1990-2013: opkomst van agrarische natuurvereniging

Vanaf 1975 (Relatienota) kennen we in Nederland agrarisch natuurbeheer: boeren die op hun land maatregelen nemen ter bevordering van natuur en landschap. In de jaren negentig begon de belangstelling te groeien om het beheer van natuurlijke hulpbronnen door boeren zelf te laten uitvoeren. De eerste agrarische natuurverenigingen werden in 1992 opgericht uit protest tegen de overheid, vanwege de kritiek van boeren op de manier waarop het agrarisch natuurbeheer was georganiseerd en de aankoop van gronden voor natuur. Hun belangrijkste kritiek betrof de top-down benadering van de overheid, die de belangen en meningen van boeren buitensloot. In de hoogtijdagen waren er zo'n 200 van deze verenigingen. Gaandeweg namen deze verenigingen steeds meer taken op zich, zoals het bijdragen aan kennisopbouw bij boeren en het samenwerken bij de aanvraag van de subsidies voor agrarisch natuurbeheer. Dit met als doel om het voor boeren aantrekkelijker te maken om mee te doen met agrarisch natuurbeheer.

Van 2013-2016: naar agrarische collectieven

In 2013 begon de Nederlandse overheid met een herziening van het agrarisch natuur en landschapsbeheer (ANLb) in Nederland. Vier grotere agrarische natuurverenigingen namen het initiatief voor Gemeenschappelijk Landbouwbeleid pilots om te experimenteren met meer zelfsturing. Op basis daarvan introduceerde de overheid het ANLb nieuwe stijl waarbij de professionele agrarische collectieven de enige eindbegunstigden zijn. De gedachte daarbij was dat het werken met agrarische collectieven het systeem effectiever en efficiënter maakt: effectiever omdat collectieven met hun lokale kennis beter kunnen sturen op ruimtelijke samenhang in de maatregelen en door het concentreren van het agrarisch natuurbeheer in gebieden met mogelijkheden voor biodiversiteitswinst. De overheid hoopte dat het systeem efficiënter zou worden omdat aanvragen door professionele collectieven worden ingediend, waardoor het aantal aanvragen sterk afneemt en de kwaliteit ervan verbetert. Vanaf 1 januari 2016 kent Nederland veertig collectieven die eindbegunstigden zijn voor de subsidie ANLb en die zelf privaatrechtelijke contracten afsluiten met de deelnemers. De collectieven begeleiden deze deelnemers en ze doen zelf de controle en handhaving via een onafhankelijke schouw.

Linksboven: Patrijzen (*Wilco van der Laan*)
 Rechtsboven: Geelgors (*Jan Stronks*)
 Linksonder: Grauwe kiekendief (*Wilco van der Laan*)
 Rechts midden: Tureluurs (*Mark Schuurman*)
 Rechtsonder: Ringmussen (*Harm Kossen*)

